СЭКП-НИҢ XXII СЪЕЗДИЗИ ИЙИ ХОНГАШ АЖЫТТЫНАР

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1961 ч. ОКТЯБРЬ 15 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 245 (5035).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

Өртээ 2 көп.

ПАРТИЯНЫҢ XXII СЪЕЗДИЗИНГЕ

Тыванын комсомолчуларынын болгаш аныяктарынын белээ

Бистиң чуртувустуң найысылалы — Москвага Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизи каш хонгаш бодунуң ажылын эгелээр. Съезд болза бистиң чуртувуска коммунизм тургузарының өндүр улуг программазын хүлээп алыр. Партияның программазы —ол совет аныяктарның амыдыралчуртталгазының программазы. Амгы үеним ол өндүр улуг марксисчиленинчи документизин республиканың ооллар, кыстары бүгү совет аныяктар-биле бир дөмей бүгү сеткил-сагыжындан деткип, чүүлдүгзүнүп турар болгаш партия биле чазактың кандыг-даа даалгаларын күүседиринге бүрүн долу шиитпирлиг.

Областы Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр эде тургузар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын Совет Тываның бүгү аныяктары канчаар-даа аажок улуг өөрүшкү-биле ужурашкан. Ол болза бистиң партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың ленинчи национал политиказының шылгарангай чоруунуң тодаргай илерээшкиннериниң бирээзи болур.

Төрээн Коммунистиг партиязының өөлчеглиг XXII съездизинге төлептиг ужуражыры-биле белеткенмишаан, Тываның комсомол организациязы чеди чылдың үшкү чылының социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге төлептиг салыышкыны киирген.

Съездиге алдар кылдыр комсомол обкомунуң чарлааны «Күш-ажылга алдар» деп эстафетага 14.200 ооллар болгаш кыстарны хаара туткан, комсомолчу-аныяктарның 64 сүт-бараан фермалары болгаш аныяктарның 200 ажыг коллективтери киришкен. Партияның съездизинге олар шуптузу-ла күш-ажылчы белектерлиг ужуражып турар.

Партияның съездизинге боттарының күш-ажылчы белектери дээш социалистиг чаруштың тугун бир-ле дугаарында Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Биелиг фермазында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының аныяк саанчылары көдүрүп үндүрген. Ол ферманың аныяктар коллективи сүт саарының талазы-биле 10 айларның планын СЭКП-ниң съездизиниң ажыттынар хүнүнде күүседирин шиитпирлээн. Оларның ол сөзү ажыл-херек-биле карышпаан. 9 айларның дургузунда ол ферманың сагган сүдү ниитизи-биле 261 тонна ийикпе азы бир саар инекке онаштыр 1436 литр болуп турар. Амгы үеде ферманың коллективи коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп ат дээш демисежип турар.

Оларның үлегерин Тожу районнуң «Совет Тыва», Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозтарының, Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң аныяк саанчылары, Кызылдың үлетпүр транспорт болгаш тудуг организацияларының, «Тыва даг-дүгү», «Тыва-кобальт» комбинаттарының аныяк ажылчыннарының болгаш тудугжуларының коллективтери эдергеннер. № 1 АТК-да Роберт Захаровка удурткан, чүүк сөөртүрүнүң чыл планын октябрь 1-де күүседиг коммунистиг күш-ажылы бригадазы, «Тыва даг-дүгү» тудуунда чыл планын 8 айлар дургузунда күүседиг Анастасия Желдиковага удурткан штукатуржуларының бригадазы, Кызылдың бус күжү-биле ажылдаар электростанциязында 9 айлар планын 131 хуу күүседиг Василий Никоноров удурткан комсомолчу-аныяктарның өөлчээ болгаш өске-даа хөй-хөй аныяктар коллективтери съезд мурнунуң чарыжынга эки түңнелдерин чедип алганнар.

Тываның көдээ аныяктары 5000 бызааны өстүрер хүлээлгени алгаш 9 айлар дургузунда 8530-ни, 49180 баш куштарны, 6740 хаваннарны өстүрген, чылда 11.200 тонна сүттү саар хүлээлгени алгаш, 8807 тоннаны сагган, 3200 тонна демир кестиидилерин чыгган, күрүнеге дужаган.

Бо чылын мал ажылынга доктаамал ажылдаары-биле 611 ооллар, кыстарны чоруткан. Оларның 117-зи саанчылар, 67-зи кадарчылар болуп турар. Амгы үеде көдээ ажыл-агыйда 7200 комсомолчулар ажылдап турар. Ол болза 1957 чылдаазындан барык-ла ийи катап хөй болганы ол. Үлетпүрде 3000 ажыг комсомолчулар ажылдап турар, ол 1957 чылдаазындан үш катап ажыг болуп турар.

Съездиге белеткелдериң үезинде коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин улам ынай хөгжүлдени алган. Амгы үеде Республикада 58 бригадаларга коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты, бүдүргениң 155 мурнакчыларынга шалыпчы атты тывыскан. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы болгаш шалыпчызы ат дээш 163 коллективтер база 584 кижи демисежип турар. Ол шимчээшкинге ниитизи-биле 3000 ажыг кижи киржип турар.

Ниитиниң мал ажылынга малдың быжыг чем-суурун тургузарының улуг ужур-дузалыын барымдаалаш комсомол комитеттери бөдүүн болгаш чулуктуг чемнер белеткээр талазы-биле 4225 аныяк ооллар, кыстарны хаара туткан комсомолчу-аныяктарның 88 бригадаларын болгаш звеноларын колхозтарда болгаш совхозтарда тургусканнар. Комсомолчу-аныяктарның бригадаларының болгаш звеноларының күжү-биле 87.193 тонна сигенни болгаш 167.079 тонна силосту белеткээн. 17.730 га черге кукуруза өстүрериниң талазы-биле комсомолчу-аныяктарның 116 агрегаттары болгаш звенолары республикага ажылдап турган. Дүжүт ажаап алышкынының үезинде колхозтарга болгаш совхозтарга 7.000 ажыг аныяк ооллар, кыстар, комсомолчу-аныяктарның 262 комбайн агрегаттары ажылдап турган. Комсомолчулар хүлээлгени күүседир, Тываның эки шынарлыг 6,4 миллион пуд тараазын күрүнеге дужаар дээш идепкейлиг демиселчилер болуп турганнар. «Тиилелге» совхозта Ондар Доржунуң, Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозта Николай Монгуштуң, «Межегей» совхозта Иван Долматовтуң болгаш өске-даа хөй-хөй кижилериң комбайн агрегаттары дүжүт ажаап алышкынында эки ажылдап турар.

Школачылар болгаш пионерлер партияның съездизин боттарының ак-сеткилдиг күш-ажылы-биле уткып турарлар. Пионержи ийи чылдың баштайгы чылында 169 отрядтарга «Чеди чылдың спутниги» деп атты тывыскан. Олар муң тонна демир кескиндизин чыгган, 55 муң өргелерни узуткап чок кылган, 45 пионержи аллеяларга ыыштарны тарып олурткан.

СЭКП-ниң XXII съездизинге алдар болдурган, аныяктарның ортузунга калбарып үнген чаруштың түңнелинде бүдүргениң кайгамчыктыг аныяк мурнакчылары өзүп үнген. Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунда саанчы Куулар Чечеймаа тос айларның дургузунда инек бүрүзүнде-не 2279 литр сүттү сагган; Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунда Галина Блинова инек бүрүзүнден 1740 литр сүттү сагган; Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң саанчызы Валя Чалзатмаа инек бүрүзүнден 1540 литр сүттү сагган; «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу Борис Куулар 100 төрүүр хой бүрүзүнден 103 хураганны ап, менди өстүрген болгаш хой бүрүзүнден 3,6 кг. дүктү кыргып алган; Эрзин районда «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжузу Ширидиви Карганов 100 төрүүр хой бүрүзүнден 102 хураганны алган; Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң бызаа ажаакчызы Бапай-оол Туң бодунда быжыглаан 120 бызааларның баш бүрүзүнден хонукта ортумаа-биле 800 грамм немелде дензини чедип алган. «Межегей» совхозтуң кукурузачылары Петр Пикало болгаш Владимир Цыпушев олар 75 га шөлдүң гектар бүрүзүнден 800 центнер ногаан массаны алганнар; Михаил Иванов 150 га шөлдүң гектар бүрүзүнден 500 центнер ногаан массаны алган.

Кызыл хоорайның автотранспорт ажыл-агыйларының чолаачылары Раис Ахметзянов болгаш Иван Мишин, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың дашчызы Николай Ломаев, тудугда штукатуржу Нина Бады-Шулуу, Кызылдың дааранылга комбинадының даараныкчызы Валя Шуднева, Тожу районда «Совет Тыва» колхозтуң аныяк анчылары Кол Агыына биле Михаил Чигжит болгаш өске-даа хөй-хөй кижилер съезд мурнунда боттарының хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсединнер.

Партия съездизинге алдар болдурган аныяктарның күш-ажылчы херектериниң дугайын партияның область комитединге рапорттавышаан, комсомол комитеттериниң, аныяктар коллективтериниң ажылында четпестериң дугайын чугаалавайн барып болбас.

Хамыктың мурнунда алган хүлээлгелерни күүседиринче аныяктарның күштерин ам-даа четпес мобилизастап турар. Ниитиниң мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузар талазы-биле боттарывыстың хүлээлгелеривисти багай күүседип турар бис. Кукуруза өстүрериниң талазы-биле сөзүвүстү бистер базала тудуп шыдаваан бис. Куштар болгаш хаваннар азырап өстүрериниң талазы-биле хүлээлгелеривисти багай күүседип турар бис.

Үлетпүр, транспорт болгаш тудуг организацияларының аныяктарының ажылында четпестер хөй болуп турар.

Аныяктарның чамдык кезээниң ортузунда күш-ажылды тоомчага албас, маңгыстаар чоруктарның илерээшкиннери ам-даа узуткаттынмаан болуп турар.

Ол бүгү четпестер комсомол комитеттериниң, комсомол ажылдакчыларының аныяктар ортузунга организакчы болгаш масса-политиктиг ажылын экижидиин негеп турар.

Бистиң республикавыстың комсомолчулары болгаш аныяктары, Ленинчи комсомолдуң алдарлыг күш-ажылчы чаңчылдарын улам көвүдедир база СЭКП-ниң Программазының төлевилелинде айыттынган коммунистиг тургузуушкунуң кайгамчык улуг планнарын күүседир дээш улам-на идепкейлиг ажылдаарлар, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузары дээш бүгү улустуң демиселинге ооң-биле боттарының төлептиг салыышкынын киирерлер дээрзин бүгү аныяк ооллар, кыстарның өмүнээзинден СЭКП-ниң область комитединге бүзүредип тур.

БҮГҮ ЭВИЛЕЛДИҢ ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ АНЫЯКТАРЫНЫҢ ЭВИЛЕЛИНИҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИ.

* * *

Ийигиончылда (1971—1980 чылдарда) коммунизмниң материал-техниктиг баазазы тургустунган, материалдыг болгаш культурлуг чаагай чүүлдерниң элбекшили бүгү чонга хандыртынган турар; совет ниитилел хереглээнин ёзугаар хуваарының принцивин боттандырарынга чоокшулап чеде бээр, бүгү улустуң чаңгыс аай өнчүзүнче чоорту шилчилге боттаныр. Ынчангаш, ССРЭ-ге коммунистиг ниитилел колдуунда тургустунган турар. Коммунистиг ниитилелди бүрүнү-биле тургузары дараазындагы үеде болур.

Коммунизмниң улуг чаагай тудуу совет улустуң — ажылчын аңгының, тараачыннарның, интеллигенцияның шудургу күш-ажылы-биле тутҗунуп үнер. Оларның күш-ажылы чедиишкинниг болган тудум-на улуг сорулганы—коммунистиг ниитилелди тургузарын боттандырары улам чоок болур.

СЭКП-ниң Программазының төлевилелинден.

КҮРҮНЕ ШЫГЖАМЫРЫНГА

КҮРҮНЕГЕ САТКАНЫ (пуд-биле)

	Октябрь 12-де	Октябрь 13-те
Республика	36.200	53.680
Оон иштинде:		
Колхозтар	31.500	48.007
Совхозтар	4.700	5.673

Тараа белеткелдериниң хүн демдеглели

Октябрь 13-те республиканың тараажылары 6 миллион 657 муң 662 пуд тарааны күрүнеге садып, күрүне шыгжамырынга тараа киирер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 100,2 хуу күүседиг. Ол болза эрткен чылдың чогуур үезинге деңнэрге 3 миллион 321 муң 938 пуд хөй болуп турар.

Бистиң республиканың ажыл-агыйлары чеди чылдың үшкү чылының тараалларының дүжүдүн күрүне шыгжамырынга киирерин үргүлчүлеп турар. Тываның колхозтары болгаш совхозтары октябрьның 13-те 53.680 пуд тарааны тараа хүлээп алыр черлерге киирген.

Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарының тараажылары болгаш он ийи совхозтар тараа белеткелдериниң талазы-биле күрүне мурнунга хүлээлгелерин күүседиг, күрүнеге пландан ажыр тараа садарын үргүлчүлевишаан, үрезин уруушкунун чорудун турар.

Ындыг болза-даа Таңды, Каа-Хем районнарның колхозтары болгаш Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозу тараа белеткелдериниң талазы-биле хожудавышаан хевээр. Күрүнеге тараа садар хүлээлгелерин күүседип, күрүне-биле бүрүн санажырынга чедир Таңды районнуң колхозтары ам-даа 2.678 тонна, Каа-Хемнин—3344 тонна, «УТКА 25 чылы» совхоз—40 тонна тарааны күрүне шыгжамырынга киирер ужуруг.

Ам бир-ийи хүн күженишкинниг ажылдаар болза таңдычылар, каа-хемчилер болгаш «УТКА 25 чылы» совхоз тараа белеткелдериниң талазы-биле күрүне мурнунга хүлээлгезин база-ла чедиишкинниг күүседириниң аргалары бар.

Ажыл-агый бүрүзүнүң мурнунда амгы үеде соңгаарлаттынмас чугулаг сорулга болза келир чылдың тарылгаларынга үрезин урарының планын күүседири болур.

Тараажылар! Колхоз болгаш совхоз бүрүзү үрезин урарының планын чоокку хүннерде күүседиг турарын чедип алыылыңар!

Мурнап дооскан

СУГ-АКСЫ. СЭКП-ниң XXII съездизинге уткушуп социалстиг чарышты калбартканының түңнелинде «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының ажыл-ишчилери дүжүт ажаап алышкынын Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларын мурнап дооскан. Күрүнеге тараа белеткээр талазы-биле алган хүлээлгезин база хуусаа бетинде ажыр күүседиг. Келир чылдың дүжүдүнге үрезин уруушкунун ам доозар четкен, ооң үнүштүг шынарын улам бедидеринге тодаргай хемчеглерни ап турар.

Коллектив амгы кол кичээнгейни кышка белеткелче, ниитиниң малын менди, чылыг болгаш тодуг кыштагладырынче угландырып турар. Бо хүннерде кажаалар септелгезинде дөрт звенолар доктаамал ажылдап, оларга малчыннар база дузалажып турар. Кажаалар септелгези ам дооступ турар, ажылдың шынарын хыналда багай эвес деп көргүскен.

Бо чылын салбыр элээн каш тудугларны база немей кылган. Чижээ, Шом-Шумда 300 хойга, Алдыы-Ишкинде 100 инекке болгаш Үзүкте 60 бызаага чаа кажаалар ажыглалда кирген. Ол ышкаш кыштагларда бар чурттарга бажыңнарының септелгезин хынамчалыг чоруппушаан, чамдык одарларда чаа бажыңнарны база немей кылган.

Салбырның эргелекчизи эш Канчыыр-оолдуң дыңнатканын ёзугаар алырга, мал чеми белеткээр ажыл база улам калбарып турар. Ам херек кырында 9180 центнер сигенни болгаш 17350 центнер силосту белеткеп алган. Белеткээн сигеннин элээн кезии кыштаглар чанында сараататтынган, а силос база фермалар чоогунда. Ол ышкаш сөөлгү хүннерде 500 ажыг центнер саванны кыштагларда чедирген. Сиген белеткелинде ам 20 ажыг кижилиг бригада ажылдап турар. Бо талазыбиле малчыннар звенолары база бар.

—□—

Кежээки школа

Эрткен өөредилге чылында Бай-Тайга районнуң Тээли суурда аныяктарның кежээки школазының өөредилгези багай эвес деңнелге эрткен. Он беш кижи кежээки школаның онгу клазын чедиишкинниг доозуп, бышкан билигниң атестадын алганнар. Чеди классты доосканының херечилел бижиин 27 ооллар, кыстар алганнар.

Көдээ аныяктарның Тээли суурда кежээки школазы чаа өөредилге чылын бо айның эгезинде организастыг эгелээн. Кежээки школада 1—10-га чедир класс бар. Эге классларга Тээли суурда бижикти билбес болгаш биче билир чурттакчылар өөренирлер. Кежээки школада чаа өөредилге чылында ниитизи-биле 150 ажыг кижи өөренип эгелээн. Олар «Тээли» совхозта, райпода, райкүүскомнуң шагдаа киздизинде, магазиннерде, столоваяларда болгаш өске-даа черлерде ажылдап турарлар.

Алдарлыг тиилелге-биле байыр чедириишкини

МОСКВА. (СЭТА). Кабардин-Балкар АССР-ниң Лескенск районнуң Ленин аттыг колхозунуң даргазы эш Торчоковка, колхозтуң партия комитединиң секретары эш Куашевка, көдээ ажыл-агый артелиниң бүгү эр, херээжен колхозчуларынга Никита Сергеевич Хрущев чагаа чорудуп, алдарлыг тиилелге — кукурузаның бедик дүжүттерин өстүргени-биле холбаштыр оларга чүректиң ханызындан байырын чедирген.

Н. С. Хрущевтуң бижип турары болза: кукурузаны өстүрер талазыбиле силерниң колхозтуң чедиишкиннери бүгү совет кижилериң ханы сонуургалын хайындырып турар. Чыл бүрүде тараның бедик дүжүттерин силерниң ап турарыңар онза үнелиг-дир.

Эш Никита Сергеевич Хрущевка чоруткан чагаазынга Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң ажылышчилериниң дыңнадып турарындан алырга, олар боттарының алган хүлээлгезин күүсеткен: хүлээлге ёзугаар гектар бүрүзүнден 85 центнер тараның дүжүдүн алган болгаш кукурузаның 40 муң центнер бедик шынарлыг үрезиннерин күрүнеге саткан. 366 гектар шөлдүң га бүрүзүнден мочактарлыг ногаан массаның 600 центнер дүжүдүн алган, ол чорук ниитиниң малынга 20 муң тонна ажыг кукуруза силозун салыр арганы колхозка берген.

Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары Никита Сергеевичиге улусчу улуг байырны чедирип, аңаа чаагай кадыкшылды күзээн болгаш партияның XXII съезидизинден совет улустуң мурнунга салыр сорулгаларын чедиишкиннинг күүседиринге күштерин болгаш билиглерин харамнанмазын СЭКП Төп Комитединге бүзүредип турарлар.

СЭТА-ның дыңнадыы

Оожум океанның төп кезээниң районунче хөй чадалыг чедирикчи-ракетаның ээлчеглиг чедиишкиннинг салып үндүрүүшкүнүн бо чылдың октябрьның 12-де Совет Эвилелинге кылган.

Ракетаның ужудуушкуну болгаш ооң бүгү-ле чадаларының ажылы айыткан программага шыңгыы дүүштүр болуп эрткен. Чедирикчи-ракетаның сөөлгү кезээниң македи шыгаагаң чериниң шуут-ла чанында суг кырынга чазыг чок дүшкен.

Салып үндүрүүшкүнү 12000 км. ажыг хемчээлге кылган.

Октаргай делегемин улам ыңай шиңгээдип алыр талазы-биле эртемшинчилелериниң программазы калбарганы-биле холбаштыр, СЭТА-ның 1961 чылдың сентябрь 11-деги дыңнадыында чарлаттынган Оожум океанның төп кезээниң районунче чедирикчи-ракеталарны салып үндүрерин 1961 чылдың октябрь 30-ге чедир үргүлчүлээн турар дээрзин дыңнадырынга СЭТА төлээлеттиргеи.

Англи парламентиниң кежигүннери—лейбористерниң чагаазынга Н. С. Хрущевтуң харыызы

МОСКВА. (СЭТА). Сураглыг лейбористи ажылдакчы Шинуэлдиң болгаш англи парламентиниң кежигүннери — өске-даа 58 өөскү лейбористериң ат салганы чагаа ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң адынга бо чылдың сентябрьның төнчүзүнде келген. Ындыг утка-шынарлыг чагааны олар АКШ-тың президентизи Кеннедиге база чоруткан турган.

Ол чагаазынга англи парламентарийлер делегей байдалының чидигленгени-биле холбаштыр дүвүреп турарын илергейлеп, дүшкүүрлүг чорукту чавырыдыраринга базымнарны кылырынче ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың чазактарының башкынарының адынга кыйгырыгны ында бижээн.

Лейбористериң чагаазынга харылавышаан, Н. С. Хрущевтуң айтып турары болза: герман тайбың керээзи-биле холбаштыр тургустунуп турар ол маргылдаалыг айтырыгларны тайбың арга-биле шиитпирлээриниң бүгү-ле аргалары бар. Бир эвес барын талакы күрүнелер угаан-сарыылдыг чоруктуң үнүн дыңнаар болгаш тайбыңның керээзин бистиң-биле кады чарарынга беленин илергейлээр болза аңаа бис чүгле өөрүп болур бис.

Чугаалажыышкыннарны аргалыгла болза дүрген эгелээринге, Германия-биле тайбыңның керээзин чарарынга бодунуң беленин Совет чазак шагда-ла медеглээн дээрзин Н. С. Хрущев бодунуң чагаазында сагындырып турар. Ам, барын талакы күрүнелерниң агрессчи бөлүктери чаа дайынның белеткелинге Барын Германияның бүгү-ле материал болгаш угаан-бодал күштерин мобилизастап турар үеде чүгле тайбыңның керээзи герман милитаризмниң болгаш өжөөзирек чорудуктуң айылдыг хөрлээлээшкининге шаптык чедирип болур. Германия-биле тайбыңның керээзин чарар чорук Барын Берлинде байдалды база чогумчудар, ынчангаш күрүнелер аразында болу берип болур үскүлежишкиннериниң үндезинин чайладыр арганы бээр ийик.

Берлинче киирерин магадылаарын, Одер-Нейссте кызыгаарны хүлээп көөрүн, ГДР биле ГФР-ни хүлээп көөрүн, оларны КНО-га хүлээп алырын, ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң шериглерин ядролуг чепсек-биле чепсегленирин болдурбазын, Төп Европада НАТО-нуң болгаш Варшава Керээзиниң чуттарының чепсектиг күштерин соксадырын хандырга дег дугуржулганы дүрген чедип алыр дээш күженишкиннерни салырынга Совет чазак белен дээрзин Н. С. Хрущев айтып турар.

Лейбористериң чагаазында салган өске айтырыгга—ядролуг шенелделериң дугайында айтырыгга хамаарыштыр Н. С. Хрущевтуң база катап демдеглеп турары болза: Совет Эвилелинге ядролуг чепсектин шенелделерин катап эгелээр дугайында шиитпирлеп Совет чазак аргажоктуң кыынган хүлээп алыр ужурга таварышкан. Бодувустуң чуртувустуң болгаш бистин эвилелчилеривис — Варшава Керээзиниң киржикчилери чуттарның айыыл чок турар чоруун хандырар талазыбиле хемчеглерни хүлээп алыр ужурга таварышкан бис деп Н. С. Хрущев айтып турар.

Барын талакы чурттарда, ылаңгыя АКШ-та шериг калчаараашкынының мынчага чедир соксавайн турарынга хараадаашкының Н. С. Хрущев илергейлеп турар.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында айтырыгны база шиитпирлеп болур арга бар деп, Совет чазактың баштыны айтып турар. Тургустунган байдалда ядролуг бомбаларның кандыгдаа шенелделиг частыышкыннарын соксадырынга чедирер шын болгаш идегелдиг орук болза чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери болур.

НИДЕРЛАНДЫНЫҢ ЧАЗААНГА ШИИТПИРЛИГ УДУРЛАНЫЫШКЫН

МОСКВА. (СЭТА). Совет чазак Нидерландының чазаанга нотаны чоруткан, ССРЭ-ниң Онза болгаш Бүрүн эргелиг элчини Н. К. Пономаренкога болгаш элчин чериниң дипломаттыг ажылдакчыларынга хамаарыштыр голланд полицейжи арге-чагыргаларның киленнээшкининиң сагыш-сеткилин хайындырып турар бужар үүлгедиглеринге улур шиитпирлиг удурланыышкынны нотада медеглээн.

Октябрь 9-та болук совет туристер Амстердамда аэродромдан Совет Эвилелинче ужудуп үнген. Оларны ССРЭ-ниң элчини болгаш элчин чериниң ажылдакчылары үдээн. Туристер самолётка олуруп турар үезинде голланд полицейжилер совет хамаатызы И. А. Алексееваны Төрээн чуртунче дедир чоруппас сорулга-биле өнчүк-чөңгээни организастаннар. Совет элчин болгаш элчин чериниң ажылдакчылары ол дурум чок ёзуныр үүлгедиглеринден хамаатты Алексееваны камгалаар дээш хемчеглерни алыр ужурга таварышкан. Голланд полицейжилер Совет Эвилелиниң элчининге болгаш совет элчин чериниң ооң-биле кады турган чамдык дипломаттыг ажылдакчыларынга хол дээп дорамчылаанныр.

Нотада чугаалап турары болза, Совет чазак бодунуң элчини П. К. Пономаренкону Нидерландыдан келдиртир ужурга таварышкан. Мооң-биле кады Совет чазак болза, Нидерландының элчини дээрги Генри А. Хелба Совет Эвилелин каггаш чоруур болза чогуур дээрзин санап турар.

Нидерландыда совет дипломаттарга хамаарыштыр келир үеде ындыг чергелиг үүлгедиглериниң катаптаарының кандыг-даа аргазын болдурбайн турар хемчеглерни алырын Совет чазак негеп турар.

СЪЕЗДИНИҢ ДЕЛЕГАТТАРЫ АЪТТАНЫПКАН

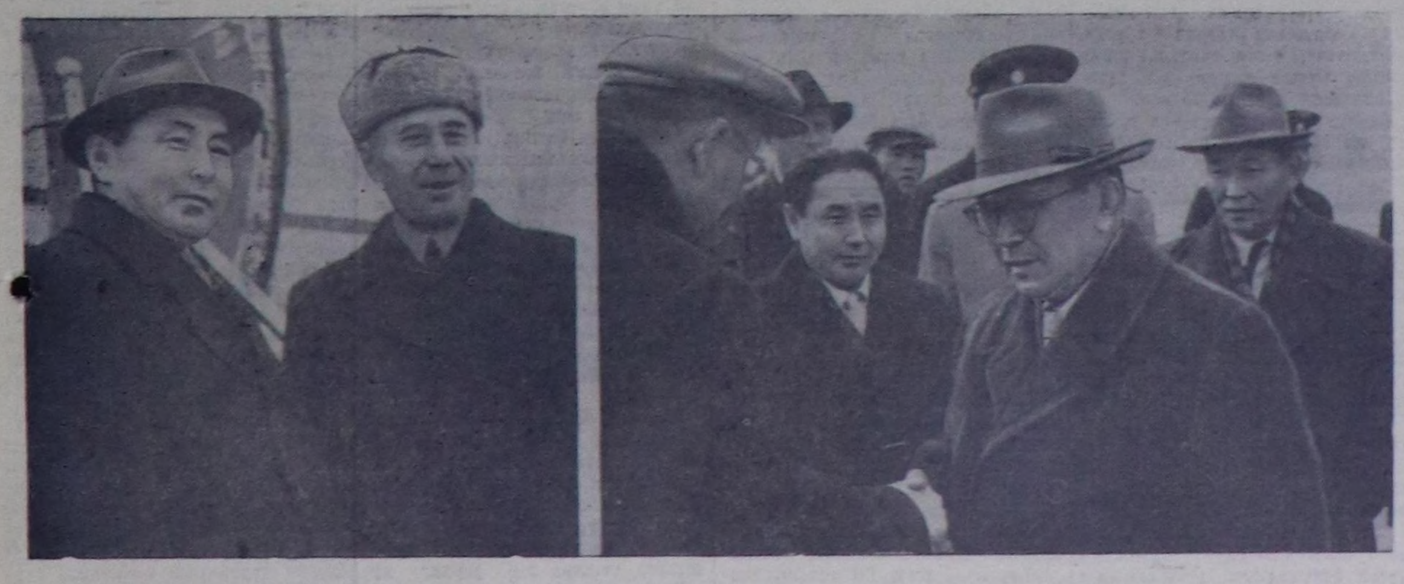

Тываның партия организациязындан СЭКП-ниң XXII съездизинге бадылаар эргелиг соңгуттурган делегаттар СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. ТОКА, Тыва облкүүскомнуң даргазы эш М. К. Мендуме болгаш «Сүт-Хөл» совхозтуң директору эш Е. П. Соловьев Москваже аъттаныпканнар. Эш С. К. ТОКА октябрь 12-де, а эштер М. К. МЕНДУМЕ биле Е. П. СОЛОВЬЕВ дүүн самолёт-биле чорупканнар.

ЧУРУКТА: (солагай талазында) эштер М. К. Мендуме биле Е. П. Соловьев, (оң талазында) эш С. К. Токаның ону үдээн кижилер-биле байырлажып турары.

Фото С. Феоктистов биле В. Савостиннии.

Бо плакатта чураан чүүлдүн угказы мындыг: СЭКП-нин Программазы биске тайбың күш-ажылдың программазы болуп турда, капиталистиг чурттар дайынга белеткенип турар, ол дугайын плакаттын адакы кезээнде чурааны ол.

К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң чогаалдарының 20-ги болгаш 21-ги номнары

К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстин чогаалдарының ийиги үндүрүүшкүнүнүң 20-ги болгаш 21-ги номнары үнген, оларны СЭКП ТК-ның чанында марксизм-ленинизм институту белеткээн болгаш күрполитном үндүрер чер парлап үндүрген.

20-ги номда — Ф. Энгельстиң «Анти-Дюринг» болгаш «Бойдустуң диалектиказы» деп ийи эң чугула чогаалдары кирген. Энгельстиң мерген угаанныг теоретик болгаш марксизмнин үндезилекчилериниң бирээзи болур шынары кайгамчыктыг илези-биле ол чогаалдарда илереп турар.

21-ги номда Ф. Энгельстиң 1883—1889 чылдарда бижээн чогаалдары кирген. «Өг-бүленин, хуу өнчүүнүң болгаш күрүнеин тывылганы» базы «Людвиг Фейербах болгаш немец классиктиг философиянын төнгөни» деп хөйте билдингир чогаалдар ол номда төп черни ээлеп турар. Маркс өлгениниң соонда Энгельстиң бижээни ол чогаалдар марксизмниң теоретиктиг эртинезинде кирген. Номда оон ынай Энгельстиң төөгү болгаш экономика талазы-биле ээлээн каш ажылдарын кирген, оларда Германияның төөгүзүнүн, ажылчын шимчээшкининиң, социализм дээш демиселге пролетаржы партииның тактиказының болгаш еске-даа айтырыгларның дугайын чырыткылаан.

К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң чогаалдарының бирги үндүрүүшкүнүнге кирген турган беш ажылдарны 21-ги номда кирген, олар болза: Энгельстиң «1889 чылда Рур даг-жыларының ажыл соксадыышкыны», «Лондонның докерлериниң ажыл соксадыышкынының дугайында» деп үүлдери, оон ынай «Тараачын дайынынга» деп үүлдүн баштайгы бижимелдери, «Төөгүге күчүлелдиг ролю» деп номнун IV бөлүүнүн планы болгаш ол бөлүктүн түннел кезииниң планы. (СЭТА).

Тыванын малчыннарының маадырлыг күш-ажылы

* * *

Хүлээлгени күүсеткен

Сарыг-Булуң фермазынга
Саанчы кыстар кээп турзун!
Саанчыларның саггаан сүдү,
Савазырап, хөй-ле болзун! —

деп, «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырының ажыл-ишчилери ынчаар ырлажып турары аная тавырылга эвес. Бо фермага үш чыл мурнунда назы-хары дөгүй берген саанчы кадайлар турган. Олар боттарының ажылдап турган үезинде биче эвес ажыл-үүлени бүдүрүп келгеннер. Чоорту-ла комсомолчу кыстар оларны солуп эгелээн.

Ам Сарыг-Булуннуң сүт-бараан фермазын комсомолчу-аныяктар фермазы деп адай берген. Ында барык-ла шупту аныяктар. СЭКП-ниң чаа Программазының төлевилели ферма коллективин күш-ажылче улам сорук киирген. Саанчылар, кадарчылар ол чугула документини өөренип турар. Сүт саалдазының, күрүнеге сүт садарының талазы-биле бо ферма совхозтуң 4 сүт-бараан фермаларының иштинге бирги черни ээлээн, тос айлар дургузунда күрүнеге 540 центнер сүттү садар тургаш 654 центнерни саткан. Область Совединиң депутады, саанчы О. Дадым, саанчылар М. Оолак, М. Ыдык-Хуна, О. Карбы инек бүрүзүнден 975—1175 кг сүттү тос айлар дургузунда саап алган.

Ферма ажылдакчылары кончуг найыралдыг, бот-боттарынга дузалажыр чорук оларның хүндүлүг хөрээ апарган. Бызаа, инек кадарчылары М. Дайдын, М. Чалан, М. Ангыр-оол инектерни эң эки оттуг, суглуг черлерге хүннүң-не организастыг кадарып келген. Ынчангаш инектериниң сүткүрү немешкен. Ферма коллективи 23 тонна сигенни белеткээн, 2630 тонна кукурузаның ногаан массазын силостаан. Аныяк коммунист, учётчик О. Дыгбаштың удуртулгазы-биле ферма ажылдакчылары инек, бызаа кажааларының септелгезин чоокку үеде доозары-биле күженииишкинниг ажылдап турар.

Х. МОНГУШ.

Хойжунуң белээ

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң хойжузу М. Байыр-оол партиянын төөгүлүг съездизинге төлептиг ужуражыр дээш мал кыштагладыышкынынга белеткенипкен. Эрткен чылда кыштаглаашкынга ол база эки белеткелдиг ужурашкан, ынчангаш ажаап турар 334 хоюн хүр кыш ажырган, төрээн 300 хойдан 308 хураганны менди алган.

1961 чылда хойжу ниитиниң малын тодуг болгаш чылыг кыштаглаашкыны-биле 15 тонна сигенни белеткээн болгаш 10 тонна өдекти бөлген. Кыштаанда хой, хураган кажааларының септелгезин ол доосканн.

Мал чемнерин, дусту чогуур үеинде кыштагга сөөртүп чедирип алыр мен дээрзин хойжу чугаалаан. Кыштаанда чурттагга бажынын ол септеп, чугайлап алган, оон иштин, даштын үргүлүү арыглап аштап турар. Чайгы, күскү үелерде оон ажаалгазында хой кончуг эки семирээн. Чай дургузунда хойжу кашдаа катап одар солаан, чаа одарлар, организастыг кадат-биле хандыртынганындан хойларның күш-деңгелиниң шыыраа каракка илдең.

— Чайын, күзүн эки семирткен хойнуң кыш дургузунда ажаалгазын улам экижидерге, ол канчап-даа баксыравас, хүр кыш ажар—деп Монгуш чугаалап турар. Ам оон ажаалгазында хойларның бирээзинин-не деңзизи 55—60 кг чедип турар чорук хойжунуң улуг чедиишкини, төрээн Коммунистиг партиязының алдарлыг съездизинге күш-ажылчы белек болур.

Т. ДАМБАЖЫК.

Хойжунуң сөзү

Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң механизастаттынган хой бригадазының кежигүнү комсомолчу хойжу Даваа Севилбааның бистиң корреспондентивиске чугаалааны:

— Бистиң бригадавыс 1200 хойлуг 5 кадарчылардан тургустунган. Бригадавыстың сууру Агар дааанда Сарыг-Сиген деп черде. Ында бир чурттагга бир бажының, хойнуң бир улуг кажаазын туткан болгаш кудук казып турар. Удавас кызыл-өг ажыдар бис. Өске тудугларны база кылыр.

Колхозта ниитиниң малын улам өстүрүп, продуктулуун бедидер дээш хемчегларни ап эгелей берген. 700 ажыг кыс хойларны бо күзүн тарып боозаткан бис. Мал кыштаглаашкынының белеткелин чорудуп, өдекти бөлүп, кыштагларны чылыглап турар бис. 180 тонна сигенни белеткээн. Мен бодум партиичиниң XXII съездизинге күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш хүлээлге алгаш, төрүүр 100 баш хойдан ам дээреде 103 хураганны камгалап алган мен.

Республиканың аныяк малчыннарының СЭКП-ниң XXII съездизинге турааскааткан «Күш-ажылга алдар!» деп Кызылга болган слёдунга киржир аас-кежик меңээ таварышты.

Чедиишкин

Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң хойжузу Иргит Доржу СЭКП-ниң XXII съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражып, 1961 чылда бодунга алган хүлээлгезин эрестиг күүседип турар.

Ол бо чылын төрүүр 215 хоюндан 265 хураганны менди өстүрүп ап, 100 баш хойга онааштыр 125 хураганны алган. Хой бүрүзүнден 2,5 кг дүк алыр хүлээлгезин ол 3 килограмм 312 грамм кылдыр ажыр күүсеткен.

Мурнакчы хойжу мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип, боду 10 тонна сигенни кезип белеткээн.

М. ЧАМЫЯН.

Е. П. СОЛОВЬЕВ.

1961 чылдың планын Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң күүсеткен түннелдериниң дугайында республиканың Статистика эргелелинин дыннадыындан

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ээлчеглиг XXII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш, чеди чыл планының үшкү чылының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришпишаан, Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың үлетпүрүнүң ажылдакчылары 1961 чылдың эрткен тос айларында дээре түннелдерни чедип алганнар. 1961 чылдың 9 айларында республиканың үлетпүрү ниити продукция бүдүрер талазы-биле күрүне планын 104 хуу күүсеткен.

1961 чылдың октябрь 1-ге чедир продукция бүдүрерин Тыванын үлетпүрү эрткен чылдың ол-ла үезинге деннээрге 16,6 хууга көвүдеткен. Чер-чер Советтериниң үлетпүр бүдүрүлгелери бо чылдың 9 айларында планын 101 хуу күүсеткеннер. Оон иштинде Кызылдың даараныла комбинадының коллективи 9 айларның планын хуусаа бетинде 106 хуу күүсеткен болгаш ниити продукция бүдүрерин эрткен чылдың ол-ла үезинге деннээрге 20 хууга көвүдедирин чедип алган. Туранның, Чадаананың, Бай-Хаактың райүлетпүр комбинаттары боттарының бүдүрүлге планнарын база ажыр күүсеткеннер.

Тыванын эзт-сүт болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелинин бүдүрүлгелери 1961 чылдың тос айларында күрүне планын ниитизи-биле 104 хуу, оон иштинде колбаса фабриказы—107 хуу, сүт заводу—104 хуу, хлеб заводу—106 хуу, пиво заводу—111 хуу күүсеткен. Республиканың белеткелдер эргелелиниң бүдүрүлгелери планын ниитизи-биле 116 хуу, оон иштинде Кызылдың далган даэрбези—120 хуу күүсеткенин демдеглээр херек.

Үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлерин 1961 чылдың 9 айларының дургузунда бүдүргенин дараазында саннарда көргүскен:

1961 чылдың тос айларында бүдүрген үлетпүр продукциязының эң чугула кол-кол хевирлери:	1961 чылдың 9 айларында бүдүргени	1960 чылдың 9 айларнымынга хамаарыштыр хуу
Электроэнергиязы (мун киловатт-шак)	10665	122
Хөмүр даш (тонна-биле)	97439	117
Тудуг туйбузу (мун кезек-биле)	11053	112
Тудутта хереглээр чугай (тонна-биле)	3062	74
Дилиг материалдары (мун кубометр-биле)	69,9	103
Тудуг ыяжын сөөртүкни(мун кубометр-биле)	96,0	93
Чыып эптээр демир-бетон конструкциялар (кубометр-биле)	2103	194
Хөм идиктер (мун эш)	28,9	119
Кидис идиктер (мун эш)	38,5	114
Даараныла кылыглары (мун рубль-биле)	376	115
Эт-херекседдер (мун рубль-биле)	396	137
Эзт, бирги категорияның баш, дуюглары-биле кады (тонна-биле)	1146	127
Колбаса кылыглары (тонна-биле)	379	106
Мал саржаа (тонна-биле)	244	106
Чалан сүт продукциязы (тонна-биле)	4580	111
Далган (тонна-биле)	8465	158
Хлеб болгаш хлеб-булка кылыглары (тонна-биле)	12613	120
Кондитер кылыглары (тонна-биле)	336	117
Пиво (мун декалитр-биле)	153	239
Сускунга ижер эзиртпес суглар (мун декалитр-биле)	132	112

Эрткен чылдың тос айлардаазынга деннээрге 1961 чылдың 9 айларында дараазында үүлдерни: электроэнергиязын 1934 мун киловатт-шакка, хөмүр дашты—13847 тоннага, тудуг туйбузун—1187 мун кезекке, дилиг материалдарын—2136 кубометрге, чыып эптээр демир-бетон конструкциларны—1019 кубометрге, эт-херекседдерни— 108 мун рубльге, хөм идиктерни—4705 эш кезекке, кидис идиктерни—4677 эш кезекке, даараныла кылыгларын—50 мун рубльге, эзтти—245 тоннага, колбаса кылыгларын—20 тоннага, мал саржаан—15 тоннага, чалан сүт продукциязын—442 тоннага, далганны—3162 тоннага, хлеб болгаш хлеб-булка кылыгларын—2081 тоннага хөй кылдыр бүдүрген.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери 1961 чылдың 9 айларында электроэнергиязын ажылдап үндүрер, хөмүр дашты казып тывар, тудуг ыяжын сөөртүп алыр, чугайны, зэтти болгаш мал саржаан, эт-херекседдерни, колбаса база кондитер кылыгларын болгаш еске-даа продуктуларны бүдүрер талазы-биле планнарын ажыр күүсеткеннер. Бо чылдың 9 айларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер планын Тыванын үлетпүр бүдүрүлгелери 104 хуу күүседирин чедип алган болгаш техниканың база дериг-херекседдериниң ажыглалын ээлээн экижиткен.

ДЕЛЕГАТ

Бо чурукту топтап көрүнерем. Бөгүн кылыр ажыл-херектерин болгаш келир үедеги улуг ажылдарын боданып олурары оон арын-шырайында илдең көстүп олур. Кымыл бо? Ону таныыр кижилер Тывада хөй. Бо дээрге тыва оолдар-биле кады ойнап өскен, араттар-биле кады бергенин бергезин, экинин экизин көрүп келген Евгений Павлович Соловьев—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизинин делегады-дыр.

Оон биче кады чайланы хона бээрин билип алгаш, Евгений Павловичиниң кабинединге кире бердим. Келген херээмнин дугайын мынча деп таныштырдым:

— Силернин-биле бистиң номчукчуларывысты, тодаргайлаарга Тыванын ажылчы чоннарын таныштырар сорулгалыг келген кижи мен. Биче када чайынар кандыг ирти?

— Ам дораан бир салбырже чоруур дээш белеткенип олурдум. Ам канчаар, биче доктаар апаар-дыр ийин—дээш, Евгений Павлович мээн айтырымны манагынганыг доктаай берди...

СОВЕТ Тыванын коммунистерининн делегады эш Соловьевтуң намдарын допчузу-биле таныштырайн, эргим номчукчу.

Оон адазы Павел Соловьев Минусинск хоорайга чурттап турда, ол тараачын өг-бүледен 1915 чылда оол төрүттүнген. Ада, иезин ону Женя деп адап алган. Ол үеде ядыы кижилерге дыка берге турган. Делегейниң бирги империалистиг дайынынга хаанныг Россия киржип, оон аар үүргези ажылчы чоннарга чүүк боон турган. Ынды үеде Павел бодунуң бичии оглу Женяның төрүттүнген чылында-ла амыдыралының аргазын диленип, Тыва чуртунче көжүп чедип келген. Ынчангаш Евгений Павловичиниң төрүттүнгендаа, Тывага келген-даа чылы чаңгыс. Кызыл хоорайга беш класс чедир ол өөренгеш, чеди классты бот-өөредилге-биле доосканн.

Ол бичезинден тура-ла күш-ажылга ынакшылдыг, шыдаар-ла ажылын чажам дивес кылыр, сорулуг кижи дээрзин оон күш-ажылчы намдары херечилеп турар. Ажылчын болур күзел аная оон бичизинде-ле төрүттүнген. Оон бодунуң тускайлаң күш-ажылы алдын үлетпүрүнге эгелээн. Ажылчын болур дээн кижиниң ажылдаар үлетпүрү ол үеде Тывага колдуунда-ла алдын уургайлары турган.

Ажылчын болуксаан он сес харлыг хып дээн аныяк оол 1933 чылда Бара-Хем алдын уургайынга ажылдап кирген. Ол аная тура-ла алдынчы тыва ажылчыннар-биле таныжып, найыралдажып, тыва дылга улам мергежип турган.

— Ындыг ажылды кылып чорбаан, арга-мергежил чок кижиге баштай берге-ле чүве болгаяан — деп, Евгений Павлович тывалап саат чок чугаалаан.—Ынчалза-даа күзелчүткүл турда, бергени шыдап эртер боор чүве болгай—деп, өрус дылга бодунуң намдарын үргүлчүдеп чугаалады.

Мен оон чамдык айтырыгларны тодарадыр айтырып каап, дыннап олурдум.

Оон алдынчы ажылы 1942 чылга чедир үргүлчүлээн. Копту алдын уургайында тускай алдынчыларның артелин ол даргалап, Нарын алдын уургайынга ажылдавышаан, даг мастериниң курузун доозуп, техниктиг удуртукчунуң дузалакчызынга чедир деппин ажылдап турда, немец фашистиг эжелекчилерге удур Ада-чурттуң Улуг дайынын эгелээн.

«Бүгү чүвени фронтуга!» «Бүгү күшту дайынны чылча шаварынче!» деп партияның кыйгырымын 1942 чылда партия (ТАРН) кежигүнүнге кирген Е. П. Соловьев оон бодунга кыйгырыг кылдыр хүлээп алгаш, эки тура-биле фронтуже чоруткан. Барын фронтуга фашистер-биле чыл ажыг тулчуп тургаш, балыгладып инвалид болган. Ынчалза-даа Төрээн чуртунун изиг патриоду Евгений Павлович инвалидинге чалынмайн, бухгалтерлер курузу доосканн, 1943 чылда Каа-Хем райпозунга бухгалтерлеп ажылдап турган.

ТЫВАГА чурттап турган тывадаа, өрус-даа кижилерниң амыдыралынга төөгүлүг болуушкун болган—Совет Эвилелиниң составынга Тыва бактаап кирген. Бүгү ажылды чаа ёзу-биле эде тургузарда каяа-даа инициативтиг, шудургу, организакчы, масса-биле ажылдап билир кижилер негеттинип турган.

— Партийжи кижи-дир сен. Сарыг-Сеп көдээ Советти даргалап көр—деп, Е. Соловьевка сүмелээн. Көдээ Совет даргалаар ажылды хүлээп алгаш, ол бодунуң инициативтиг болгаш организакчы мөзүшынарын аная көргүскен-даа.

Ынчангаш ону ол-ла 1944 чылда Каа-Хем райкүүскомга ажылче депшиткен. Эш Соловьев баштай райкүүскомнуң даргазының оралакчызынга, а оон соонда даргазынга ажылдаан. Совет ажыл талазы-биле арга-мергежил чогу аная шаптык болбаан—партияның даалгалын, чоннуң идегелин шынзыктырар деп бедик медерел ону сорук киирип турган.

Шапкын хөгжүлде, хөй талалыг нарын ажыл-агый ажылдакчы кижиниң эртем-билиглиг, дуржулга мергежилдиг болурун негеп келген деп чүвени эш Соловьев билгеш, 1947 чылда Кызылдың партия школазынга өөренип кирген.

Ол школаны 1949 чылда Евгений Павлович доозуптарга, ону Сүт-Хөл МТС-че директорга томуйлаан. Коммунист кижини партия кайнаар бар дей-дир, кандыг-даа берге болза, олче тура-сорукту-биле базары оон хүлээлгези болур деп медерел-биле чаа томуйлалганы ол хүлээп алган.

Ол үеде тыва араттарны көшкүн, түренги, хожудангай амыдыралын адырып, чаа, чырыткылыг орукче киирер ёзулуг революция утка-шынарлыг улуг чаартылгаларның кидин-не эгези салдынып турган. Ынды үеде куруг турган черге МТС-ти тургузуп, оон күжү-биле чаа тургустунуп турган колхозтарны быжыглаарынга, араттарның амыдыралын чаартырынга киржир деп харыысалгалыг болгаш хүндүлүг хүлээлгени күүседири эш Соловьевка онаашкан.

Эрги чүүл-биле чаа чүвениң аразынга улуг демисел чорун турган. Оон боду ол черниң кижилериниң аажы-чаның таныыр, кандыг хөөнүн хандыр билбес турганындан кижилер аная бүзүревес, ону бир-ле янзы-биле көрүп турар ышкаш кылдыр сагындырар турган. Ынчалза-даа үжен чылларның чээрби беш мунчулары, М. Шолоховтуң Давыдовтарының үлегердүзүзү чаа, депшилгелиг чүүл тиилээр дээр бүзүрелди алдынчы ажылчын Соловьевка берип турган. Хөй-ниитиг, чонга даяныр, чонну өөредир, чондан өөренир деп чүвени ол үргүлчү барымдаалаан.

Мурнунда турган Сүт-Хөл районнуң девискээринге колхозтарның быжыгып, эвн черлерге чаагайжыды туттунган суурлар тургустунуп, араттарның амыдыралы, культуразы үндезини-биле чаартынып турганын эш Соловьев боду көрүп, ол чаартылгага боду-биле киржип келген.

— Сүт-хөлчүлерни-даа ол эки билир апарган, а сүт-хөлчүлер аная-даа ынак, идегээр апарган—деп чугааны ам ол чер чурттуглардан кымдан-даа дыннап болур.

ПАРТИЯНЫҢ XXII съездизинин чылы—1961 чылдың февральда «Сүт-Хөл» совхоз тургустунган. Ол чорук сүт-хөлчүлерниң амыдыралында база бир чаа болуушкун, база бир чалаже дешпилге. Хөй-хөй албан черлери эргелеп башкарып турган бүлүн район девискээринде ажыл-агыйны — улуг совхозту директорлап башкарарын Тываның партия болгаш совет организациялары база-ла Е. П. Соловьевка дааскан.

— Совхоз тургустунарга оон ажыл-агыйын эде организастап, колхозтар турган черлерде салбырларның мал-маганын тус-тус фермаларга таарыштыр хуваан, мөөннеп, машина-чепсекти каттыштырып кээрге, чамдык кижилер хөөн чокташыр тургулаан. Колхозчуларны тус-тус ажылдарга таарыштыр организастаары база берге турган—деп эш Соловьев тайылбырлады.

Ынчалза-даа баштайгы эде тургузуушкунда болуп турган бергелерни дуржулгалыг ажыл-агыйжы болгаш организакчы эш Соловьев партия, комсомол, профөвилел организацияларының киржилгези-биле, активтиг болгаш чоннуң дузаламчызы-биле базым бүрүзүнде ажып эртип турар.

Партияның съездизинге бистин делегадывыстың эргелеп турар ажыл-агыйының хемчээлинин улуун мындыг каш чижектер херечилеп турар. Мурнунда колхозтар турган черлерде дөрт салбырлар-биле совхоз төөн каттышкан, ам 5 улуг салбырларлыг. Оон шелдеринде 38 тракторлар, 22 комбайннар ажылдап турар болгаш 30 автомашиналар бар. Төп мастерская, автомашиналар гаражы чижектиг бүдүрүлге тудугларлыг болгаш фермаларлыг, 2500 ажылчыннарлыг. Оларның иштинде 60 трактористер, 21 комбайнерлер болгаш техниканың мал, чер ажылының тускай эртемниглери хөй.

— Бистиң механизаторларывыс, тускай эртемниглеривис барык шуптузу тыва кадрлар болуп турар—деп эш Соловьев чоргаарал-биле чугаалап олурар. Ынчап чугаалап олурда бир аныяк тыва оол кирип келгеш, бөгүн кайнаар, кандыг сорулгалыг баарын директорга илеткеп, оон немелде даалганы алгаш чорупту.

— Ол кымыл, Евгений Павлович?—деп айтырарымга:

— Кол инженеривис эш Балчыр-оол-дур—деп директор харыылады.

Эш Соловьевтуң кижилер-биле ажылдап билирин, ылаңгыя тыва кижилерниң сагыш-сеткилинге таарышканын оон кабинединге бичии кады олурган кижи дораан-на эскерип каар.

Тудугда ажылдап турар мен деп бир оол келгеш, ээлчеглиг шелээ дилээн биллириишкинин директорга тудусту. Ону көөрүмге тыва дылда биижээн болган. Евгений Павлович ону номчааш мынча дей-дир:

— Шелээлээриң чоп-тур. Ынчаарга тудуг бригадири «чөпшээрээр мен» деп бижин берзин шуве. Оон башка тудуг бригадири «мээңбиле чөпшээрешпээн» дээш хомудай бээр болгай—дээш, черле ажылчын кижиниң шелээлээр, оон озалдавайн кээп ажылдаар чурумунуң дугайын ол аныяк ажылчынга чугаалап берип, ыя аразында ону сургай каап олурду.

Кышка белеткел айтырыының талазы-биле малчыннарның хуралын чыылдырар дугайын партия комитединиң секретары эш Лопсан-Серен-биле сүмележип, кыштагже сиген сөөртүр дугайында, эзт кылдыр дужаар хаваннарны сөөртүп чедирер машина эде дерилер дугайында, Хемчик парому туруптарының бетинде Чадаана шахтазындан хөмүр даш сөөртүп алыр дугайында, тускай сүт-бараан фермазы тургузары-биле соңгаартан салып келдирген эки уксаалыг молдургаларның ажаалгазының дугайында болгаш еске-даа айтырыглар дугайында тус-тус ажылдакчыларга айтыышкын, сүме берип турда, оон черле мергежилдиг, угаңгырын мен хайгаарап олургаш, ылап-ла ажыл-агыйжы, организакчы кижи-дир деп бодап олурдум.

Хүннүң кол-ла айтырыы тараа болуп турда-ла аная холбашкан соңгаарладып болбас айтырыг-биле кады даартагының, келир үенин айтырыгларын эш Соловьев черле утпайн турар. Бөгүнгүзүн кылбышаан даартагыже көөрү, бир ажылды кылып тургаш өскезин утпазы, улуг айтырыглар-биле кады үүрмек айтырыгларны кагбазы, бичии чүведен улуг үүле бүдер дээрзин эки билири — совет ажылдакчының бир эки мөзү-шынары «Сүт-Хөл» совхозтың директору Евгений Павлович Соловьевта сиинккен.

БЕСЕДА кылып чугаалашканым дугайында Евгений Павловичиге өөрүп четтиргенимни илеретпишаан, оон-биле байырлашкаш үнүпүм. Совхозтуң төвү Суг-Аксы суурга кылаштап чораан эш Соловьевтуң дугайын бодап чордум. Шак ындыг кижилерниң дугайында Никита Сергеевич Хрущев мынча дээн:

«Үлетпүрде, транспортта, кезе ажыл-агыйда, янзы-бүрү албан черлериде болгаш лабораторияларда, эртем-шинчилел институттарында ажылдап турар мурнакчы кижилерниң улуг армиязы бистиң үениң өннүүрү ол, чоргааралы ол».

Шак ындыг кижилерни коммунистер боттарының съездизинге — коммунизм тургузукчуларының съездизинге делегаттар кылдыр соңгуулаан. Евгений Павлович Соловьев Совет Эвилелиниң бүгү коммунистериниң делегаттары-биле кады бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң программазын — СЭКП-ниң Программазын бадылажыр, бистиң улуг үеристиң өөдүр чаагай ажыл-херектерин шиитпирлежир.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

Чеди чылдын маадырлары

ҮЕНИ МУРНАВЫШААН...

ДҮН дүжүп, карацгылап келген. Мария Яковлевна амданныг, чаагай кежээки чемни белеткээш, эзип сарып каан. Стол кырында бир дески «ток-тык, ток-тык» кылдыр хап турган «оттурар» шакче көргөн. Шак 11 ажа берген. Дмитрий амдаа сураг. Ол бажыцынче эпти-ле эртежик чаныр кээр турган. Канчангаш-ла чүве ийик, бо удаада ол аныадагызындан орайтай берген. «Хуралдаалап тур ирги бе?—деп, Мария бодаан.—Бо хире орайга дээр саадавас-ла кижи болгай. Чем сооп калыр эвеспе». Ынчалза-даа Дмитрий Петрович таптыг-ла ол душта, черле ындыг, шала хүлүмзүрүп чоруур чаны-биле хөглүг, өөрүшкүлүг апарган, бо кирип келген.

— Мени манап, сарлыгып олурдуң бе, Маша?—деп баштактаны азрак чугаалаш, хевин ушту берген.

— Чоп саадай бердиң харын?—дээш, Мария белен чемин стол кырынга сала берген.

— Менде бир бодал бар апарды, Мария Яковлевна—деп, Дмитрий хөөрээн. — Сээң-биле сүмележир бодай-дыр мен. Авто хөрөөн өөренир деп шиитпирлеп алдым. Че, үүү дээр сен?

— Эки-ле идея-дыр—деп, Мария сава-саңгазын каңгыладып тура-ла харылаан.—Бистиң үевис дээрге техниканың үези-дир. Ынчалза-даа ажылдавышаан канчап өөренир сен? Азы ажылдан хосталып алыр чүве бе?

— Чок, Маша, хүндүс ажылдаш, кежээлерде өөренир мен.

— Арай-ла бергезимээр-дир. Хүндүс могалы ажылдап каапкан кижи кежээ канчан шыдаар боор. Олура удуй бербес сен бе?—деп хөглүг баштактангаш, Мария ашаа-биле кожа олурупкаш, ооң эктинге хөнү, ак салаалардыг холун салган.

— Шыдаар мен! «Кызымак-ла кижи сен» деп бодуң безин чугаалап олурар ышкажыңгай, Маша. Ындыг але?

— Ындыг-даа дижик. А кайа өөренирил?

— ДОСААФ-ка курс ажыттынар-дыр. Өөренири-биле шуут-ла дамзыладып аптым. Ынчангаш орайтай бердим.

— Күзел бар болганда өөрен харын—деп, Мария Яковлевна ашаан деткээн.

ДМИТРИЙНИҢ ада-иезин Амур хемниң уунда чурттап турар. Ол Кызылда төрелериңе 1954 чылда чедип келген. Баштайгы удаазында Кызылдың эт-херекселдер кылыр фабриказынга ажылдап кирген. Техникага сонуургалдыг аныяк оол станочниктей берген. Күш-ажылга ынакшылдыг, кызымак-шудургу кижи аңаа багай эвес ажылдап, мактадып турган.

Ол-ла чылын Дмитрий Петрович хеп даарадыр чагыг кылыры-биле дааранылга мастерскаязынга чеде берген. Сай чаштары сагланайныш турар, долбанныг кызыл чаактарлыг, дозураш карактарлыг, хүлүмзүрээн шырайлыг аныяк кыс ооң чагыын хүлээп ап турда: «чаращ-ла кыс-тыр эвеспе» деп бүдүү иштинде Дмитрий бодап турган. Ынчалза-даа адын айтыыптар дээш, арай-ла дидинмээн.

— Чеди хонгаш, ийиги хемчээ-үлгеге чедип келир силер—дээш, демги кыс, түң дег, ак диштерин көзүлдүр хүлүмзүрүп каан.

— Чеди хонгаш че? Ыяавыла келир мен. Шупту бе?

— Амдызында ол-ла.

— Ынчаарга байырлыг мендиг чаагай!—дээш, Дмитрий хүлүмзүрээш үнүп чорупкан. «Ооң-биле шөлээн чугаалажып көрзе» деп бодал Дмитрийниң сагыжынга артып калган. Болчап каан чеди хонук эрткен. Мастерскаяга Дмитрий база катап чедип келген. Костюмнуң ченнерин, оргазын, иштии хоюн, улуг хоюн аңгы-аңгы кылдыр кошкулап каан болган. Биеэги-ле чазык шырайлыг, чараш уруг хемчээшкинни кылган. «Ам-на чугаалажып көөрдүр адырам» деп бодааш. Дмитрий уругдан айтырыпкан.

— Силерниң адыңар кайызы?

— Мээн адым силерге чүге херек чүвел?—деп, уруг удур айтыргаш, каттырыш каан.—Мария-ла.

— Таныш болуулу—дээш, Дмитрий уругче холун сунган.—Мени Дмитрий дээр чүве.

Уруг арай-ла ыяды аарак, Дмитрийниң холун туткан. Ооң улаштыр чугаа эрээн хевирлиг айтырган:

— Кайда ажылдап турар силер?

— Эт-херекселдер кылыр фабрикада ажылдап турар мен. Силер мында үр ажылдап турар силер бе?

— Ындыг-ла үр эвес—деп, уруг бодунуң дугайында шоолуг-ла чүве чугаалаар хөөн чок хевирлиг, допчу харылаан.

— А ам кажан келир деп чарлык болур силер?

— Бир ай болгаш. Ынчан чагыыңар белен болган турар.

— Үр-дүр, аа. А ооң эрте келзимзе кандыгыл?—деп, чүү дээр эвес дээнзиг, айтыргаш, Дмитрий хүлүмзүрээн.

— Чүге? Чагыг ооң бетинде дөмей-ле доозулбас—деп, Мария айтырыгның ужурун эки-ле билбейн харылаан.

— Кино-даа баргай-ла бис—деп, Дмитрий ам-на шын сеткили-биле чугаалапкан.—Аная селгүүстеп баскай-даа бис. Ажыл соонда чайлыг силер бе?

— Шын-дыр!—деп, оларнын чаны-биле эртип чыткан база бир дааранықчы чугааны дыннап каашы, доорадан харылаан.—Мария кончуг кыс болгаяан. Кудалап ал харын.

Мария ол сестерге ыяды, арны кыза берген. Аныяк оол ооң сеткилинге тааржыр-даа ышкаш болган.

— Кинолап че? А кажан...?—деп, Мария шала дидим эвес айтырышкан.

— Бөгүн-даа болза...

КЕЛИР үедеги душтуктарның таныжылгазы ынчаар эгелээн. Ооң бөөр Мария биле Дмитрий кады чоруп турар апарганнар. Бот-боттарынга ынак өңнүктер болу берген болгаш бир чыл эрткенде өгленип алганнар. Ол ийи аныяк кижилер боттарының күш-ажылчы амыдыралын барык-ла удаа чыгыы эгелээннер. Бүгү-ле чүвеге бот-боду-биле сүмележип, бот-болун деткижип турганнар. Дмитрий бо удаада база-ла кадайы Мария Яковлевна-биле сүмележип олурган. Мариязы ону деткээн. Дмитрий Петрович эт-херексел кылыр фабрикага ажылдавышаан, кежээ чоллаачылар курузунга өөрени берген.

Курсту кончуг эки доскаш, чоллаачылап ажылдаар дээш, бодунуң күзели-биле пассажирлер АТК-зынга барган. Ол 1957 чыл турган.

Кенгереп калган, сандан үнген. Чүгле үнүр бижиири арткан, тутпаан-мунмаан кижи-даа чок, «кырган» машинаны аңаа айтып берген.

— Мону септеп-селип ал—деп, гараж эргелекчизи Күргов аңаа чугаалаан.—Черле ынчаш, практика чок кижи баштай машинаның кезек бүрүзүн тудуп, суйбап көөрге эки чүве. Ооң соонда эндевес апаар.

— Мен болза чаа машина алырын күзээн кижи мен—деп, Дмитрий эрги машинаны көрүп, майтай берген дугуйну сапык идии-биле тепкилеп тура, хүлээп алыр хөөн чок хевирлиг чугаалаан.—Чаа кирген кижи чаа машинадан албас чүве бе?

— Сеңээ чаа машина быжыглап бээри арай эрте-дир, дунмакым. Дөө ол, көрдаан. Чаа кирген кижилер ол машиналарны канчаар кергедип каан-дыр—дээш, Күргов херим иштинде озалаш тургузуп каан, бирээзиниң заводка будаан будуу белин чаа хевээр, артында-ла чайынналып турар, а ол хирезинде «думчуун» шуут-ла мыйыштыр үстүрүп каан, а өскезинин кузову чуурлуп калган ийи машинаже холу-биле айыткан. Ол машиналарны көрүп турарга: «бисти эдилел четпээнде-ле эрээлеп кагды» деп хомудап-даа турганзыг болган. «Чүвени канчап билир—деп, Дмитрий иштинде сактып келген.—Эрги-даа машинаны элип-селип алгаш, мунгай-ла. Маргып тургаш чаа машина алгаш, шак ынчаар үреп кагза атка багай».

— Че, чүл, бо эрги этти хүлээп алыр сен бе, Любкин?—деп, гараж эргелекчизи шыңгыы аянбиле айтырган.

— Ужурдан эртер эвес, хүлээп алыр апаар-дыр. А чаа кезектер херек болза, бөөр ыйнаан?

— Ол-даа чугаажок. Амдызында адырып, чазарлааш, кандыг кезектер хереглеттинип турарын илеткээр сен...

— Бо «кырганны чалыыткадырынга» дыка-ла нарын «операция» херек-тир— деп, оозун чазып тура, Дмитрий чоллаачыларга хөөреп турган.

«Операция» чедишкиниг эрткен, октаттынган машинанын амыдыралын катап тургузарынга чартык ай-ла хире үе эрткен.

— Машина белен болган!—деп, Дмитрий Петрович начальникке илеткээн.—Кайнаар чоруур, чүнү сөөртүр деп чарлык болур силер?

— Хөлүн эрттир-ле дүрген септедиң аа—деп, демгизи арай-ла бүзүревээн хевирлиг чугаалаан.—Ылап кылдынган дээрзинге бүзүрээр сен бе, Дмитрий Петрович?

— Шуут-ла бүзүрээр мен! Судалының ажылдап турары көңгүс аңаа-дыр — дээш, Любкин каттырган.

— Баштак баштаанда-ла болзун. Мен шын сеткилим-биле чугаалап олур мен. Чернин черинге, орук ара «чыдыптар» болза, берге болгай. Бодун-даа түрөөр сен, чүк-даа саадаар.

— Мен бодаарымга, ол мени сотка олуртпас боор.

Даштындан көөрге ёра чок, будук-бадыы оңуп, дадарып, черзилеп калган машина. Ынчалза-даа стартерже чаңгыс теверге-ле хайыгайны бөөр. Моторунуң ажылдап турары бир дески. Дүргедээшкинин солуурга, чаа машина дег, мырыңай биллиртпес, чымчаңнаар. Тормозтаарга ол-ла черинге, кадай шаапкан чүве дег, артында-ла үзеш кылдыр тура дүжер.

— Че, кандыг-дыр механик?

— Эки-дир! Чоруп болур-дур.

— Кулугурнуң «чүрээ» кончуг болдур ийин. Мотор дээрге тулганна «Самдар ааанга кандыг-даа оол олурар, чалчай адаанда кандыг-даа аът турар» дижир болгай.

Дмитрий Петрович бодунуң баштайгы чоруушкунунче аттаныпкан. Ооң-биле кады үш машина чораан.

— Дмитрий Петрович, «кырган» машиналыг кижи соонга чорба — деп, аңаа өөрү чугаалаан. — Чыдып каар сен, ортузунга кирип ал.

— «Кырган» деп чүнерил? — деп, ол удурланган.—Келзе-келзе мээң машинам ажар деп билиңер. Мурнунга кирер дээш, силер четпейн баар деп бодааш, соонда чор мен харын.

Дмитрий Петровичиниң машиназы чоруушкундан көңгүс тооваан эзп келген. Дедир келирде харындаа нормадан чартык тонна хирени артык сөөртүп келген. Ооң соонда-ла Дмитрий Петровичиниң «кырган» машиназы чаңгыс хүн-даа «дыштанмастаан». Бирде районнар аразының оруктарынга калгып чоруур, бирде харлыг баштыг Саяннар таваразан чазаглыг орукка-даа бо-ла көстүр апарган. Ооң бараанын көргеш, чоллаачылар ырактан-на таныш каар:

— Дмитрий Петрович хап олурар-дыр!

ОЛ машиназы-биле Дмитрий Петрович барык-ла ийиги АТК-же чоруже чедир өңнүктежип келген. Ооң бүдүүлгечи көргүүү 150 хуудан бүдулавайн турган. Кажан ийиги чүк АТК-зы тургустунганда Дмитрий Петровичини олче шилчиткен. Ол ынчаарда бодунуң «кырган» машиназындан чарылган. 1958 чылда ийиги чүк АТК-зынга келгенде, ооң техниканы эки билирин, ажылга кызымак-шудургузун көргеш, ГАЗ-51 деп чаа машинаны хүлээдип берген. Дмитрий Петрович ам-даа чаңгыс ол-ла машиназын мунмушаан. Ооң-биле капитал септелге чокка дөрт чыл хире үениң дургузунда 300 муң километр ажыг орукту эрткен. Ол чурагайны хандыр бодап көрүндердаан. Ол болза бистиң чер бөмбүрзээвисти беш катап долганганындан ажыг! Мурнакчы чоллаачы Дмитрий Петрович чеди чыл планының эгезинден бөөр 4 муң тонна ажыг чүктү сөөрткен. Чижеглеп, чугаалаар болза ол дээрге ийи демир орук поездилери мөлдүк-калдык ап чоруур хире шак ындыг хей чүк-тур!

1961 чылдың эгезинде ийиги чүк АТК-зының коллективинин хуралынга Дмитрий Петрович мынча деп медеглээн: «Чеди чыл планын партияның XXII съездизинин ажыттынар хүнүнге чедир күүседир мен. Ол мээң күш-ажылчы белээм болур». Ооң эш-өөрүнден чамдык кижилер ол хүлээлгенин күүсеттинеринге арай-ла чигзинип турганнар. Бир эвес чеди чыл планын ол хуусааның дургузунда күүседир дээр болза, хүн бүрүзүнде-ле чүк сөөртүрүнүң нормазын 350 ажыг хуу күүседир ужурлуг турган! Норманы 150, 200, 250 хуу күүседири бе-зин ындыг белен бе. А ол дээрге 356 хуу!

— Арай-ла эрттир салдына бербээн бе, Дмитрий Петрович? — деп, ооң эпти-ле кады чүк сөөртүп хап турар өңнүү Николай оон айтырган. —Хөлүн эрттир-дир!

— Тодаргай санап көрген мен — деп, Дмитрий Петрович бүзүрелдиг харылаан.— Машинам-даа «мегелевес», болум-даа ыдаар мен.

Мурнакчы ажыл-ишчи бодунуң сөзүн эзлээн. Чеди чыл планын ийи чыл сес айлар дургузунда—августуң төнчүзүнде күүседипкен. Үени мурнап деп чүве ол-дыр! Ол күш-ажылчы шылгарал-биле холбаштыр чоллаачылар Дмитрий Петровичиниң холун быжыы-биле тудуп, байыр чедиргеннер. АТК-ның начальниги Федор Герасимович Круговой коллективтиң мурнундан аңаа саналдаан:

— Сөзүңер эзлеп, эрес-ле болдуңар, Дмитрий Петрович. Чеди чыл планын хуусаа бетинде күүсеткенгир силер, шөлээ-даа албаан болгай силер. Эзлчеглиг шөлээңерни алгаш, дыштанып алыңар.

— Чок, амдызында шөлээ алырыглан ойталап тур мен, Федор Герасимович — деп, Дмитрий Петрович биче сеткилдиг чугаалаан. — Төрээн партияның XXII съездизинин ажыттынар хүнүнге чедир амдаа ажылдаар мен. Мээң шөлээлээрим астырбас. Чүгле мен эвес, а бистиң бүгү коллектививис съездиге төлептиг ужуражыр ужурлуг болгай.

Бистиң совет кижилеривис ындыг. Шуптузу бирээзи дээш, бирээзи шуптузу дээш ажылдап турар. Ол дээрге күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү-дүр. Ол дээрге партияның. Төрээн чурттуң, чоннуң мурнунга бодунуң хүлээлгезин хаңылы-биле медереп билири-дир. Чаа чүүлдүң өзүмү ол. Коммунизмниң өзүмнери чоннуң ортузундан төрүттүнүп, өзүп мандып турар. Совет кижилер боттарының сорук киришкиниг күш-ажылы-биле бистиң чырыткылыг даартагы хүнүвүстү— коммунизмни чоокшуладып турар.

...1960 чылдың сентябрь. Дмитрий Петрович АТК-да партия организациязының секретарының өрээлинге кирип келген. Ол карманындан бичии саазын ужулгаш, оозун парторг Виктор Филиппович Лущаевке сунган:

— Партияга кирери-биле өргүүл бижип алган кижи мен ийин, Виктор Филиппович.

«Мени Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының хүрээлелинге хүлээп алырын дилеңем. Партия кежигүнүнүң бедик адын болумнуң карак кызыл күш-ажылым-биле шынзыдарын хүлээндим...» деп, өргүүделге бижээн болган.

— Шын шиитпирлеп алган-дыр сен, Дмитрий Петрович — деп, ону Виктор Филиппович деткээн. — Шагда-ла кирер ужурлуг турган силер. Кижилер силерден үлегер ап турар-дыр.

Аңаа дагдыныышкынны бир дугаарында АТК-ның начальниги Федор Герасимович Круговой берген. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызын коммунистер партия кежигүнүнүң кандыладынга хүлээп алганнар. Дмитрий Петрович болунуң ак-сеткилдиг, шудургу күш-ажылы-биле партия кежигүнүнүң чаагай адын төлептиг эдилеп турар.

Бир-ле катап Дмитрий Петрович машиназынга чүүгүн чүдүрүп алгаш, гаражка кежээ имиртинде чедип келген. Аңаа ооң өңнүү Охотников бо таваржы берген. Ооң машиназының чүүгүн база-ла белен кылдыр чүдүрүп каан болган.

— Че, Коля, даңны атсы хаптаалы — деп, Дмитрий демгизинге саналдаан.

— Эртен чоруптаалы. Дүүн база дыштанмаан болгай бис. Үйгу кээп тур.

— Мен ам чоруптар деп турарла болгай мен.

— Эртен дөмей-ле озалдавас бис, мыя чыткан Хову-Аксында чүү боор. Машинаңны тургузуп каг — дээш, Коля базып чоруй барган.

Охотников эртен эрте чедип кээрге, Любкиниң машиназы база-ла турбушаан болган. «Чорбаан-дыр ийин бо» кылдыр бодааш, машиназын аайлап турда, Дмитрий Петрович чедип келген.

— Чоп кончуг удуур сен, мон Коля — дээш, ол каттырган.

— Че, хап ораалы.

— Хап орбайн аан. Мен дүүнгү чүүгүмнү даңны атсы чедирип каапкаш келген-не болгай мен.

— Таап-даа, кайынам — деп, Коля бүзүревээн. — Баштактанып тур сен ыйнаан.

— Шынап-шынап, көр даан — дээш, Дмитрий Петрович путевказын көргүскен.

Шынап-ла чедирип каапкаш келген болган.

— Бүзүредим — дээш, өңнүүнче холун сунган. — Байыр чедирип тур мен. Эр-хей!

Дмитрий Петрович чүк-ле белен болза дүнүү дүн-даа дивес, хаптар.

...ХҮН кежээликтей апарган. Дээр бүргет, сыннар баштарында бараанап чаап, сооксумаар хат-даа хадып турар. Даштан кылган, узун шөйбек ак бажыңның бир ужунда, машина карарты оруктап каапкан улуг эжиктен аныяк сарыг оол үнүп олур.

— Любкин гаражта машина септеп тур — деп, ол мээн айтырыымга харылылады. — Мен силерни душтуруп каап болур мен.

Гаражтың үш делгем эжиктериниң ортузунда ажык турганынга келдивис.

— Любкин бо-дур—деп, машина хөрөөнин адаанче күдүйүп алган, өзекти домрал-биле өөрү көлүрүп чыткан эрже айыткаш, чугаалады.

Машиназының башкы дугуюнуң бирээзин кедүртүп кааш, ооңум дедирлеп чоруй, оон үнүп келди. Бөргүн чушкуузунче аткаар идип алган, эргилей берген кара костюм кеткен, резин сапыктарлыг, ындыг-ла узун эвес сынныг, делгем эгиннерлиг, даштындан көөрге үжен иштинде харлыг хире эр болду.

— Бо дугуйнуң өштүг чүве дег чоп ежүн каары ол— деп, дугуйну ушта дыртпышаан чугаалады. Машинаның хевири ындыг-ла эргилеевээн. Эзди камныг, хумагалыг эдилеп турары даштындан-на илдең.

— Бо машина-биле 300 муң ажыг километрни эрткен силер бе, Дмитрий Петрович? — деп сонуургадым.

— Ийет, моон-биле. Капитал септелге чокка.

— Дмитрий! — деп кыйгы кожазы машина артындан дыңналды.

— А чүл?

— Доозуп тур сен бе?

— Арай-ла элек, дугуй сугар деп тур мен.

— Токарь цегинче! Хурал болур.

Чоллаачылар, слесарьлар токарь цегинге чыглып келгеннер. Мурнакчы бүдүүлгечи Любкиниң чеди чыл планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле холбаштыр, аңаа Хүндүлел бижик тыпсырының байырлыг хуралын АТК-ның начальниги Федор Герасимович Круговой ажыткан.

— Силерниң кады ажылдап турар эжиңер Дмитрий Петрович Любкин чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседипкени билдингир болгай — деп, илеткелчи А. Лушников чугаазын эгелээн. — Дмитрий Петрович болза, Кызыл хоорайда чеди чыл планын күүсеткен кара чаңгыс кижи болуп турар. Ооң күш-ажылчы чедишкинин үнелеп көргеш, СЭКП хооркому болгаш хооркууском ону Хүндүлел бижик-биле шаңнаан. Хооркомнуң даасканы-биле Дмитрий Петровичиге ук бижикти тывыспышаан, аңаа чаа-чаа чедишкиниг болурун күзээрин чөпшээреп көрүңер.

Делгем өрээлге адыш часкаашкыны диннирей берген.

Дмитрий Петрович туруп келгеш мынча дээн:

— Хүндүлел бижикти ап турз, моон соңгаар моон-даа артык кызып ажылдаарын хүлээнип тур мен. Партияның, Төрээн чурттуң мурнунга каңдыг-даа даалганы, кайыдаа үеде күүседиринге белен мен.

Бо каш сестерде коммунист Любкиниң тура-соруу илереттинген. Коммунистиг сөзү быжыг сес. № 2 АТБ-ның коллективи Дмитрий Петровичиге бүзүреп, оон шылгарангай куш-ажылчы чедишкиннеринге чоргаарланып турар.

КОММУНИСТ Дмитрий Петрович Любкиниң чедишкининиң чажыды чүдел? Өске чоллаачылардан оон онзаланыр чүвези чок. Ол база-ла бөдүүн кижи-дир. Ооң ажылдап турарының байдалы өске чоллаачыларнымы ышкаш, база-ла ындыг. Машиназы база-ла өскелернин-биле дөмей. Ам чогум чүдел?

Дмитрий Петрович болу мынча деп чугаалап турар:

— «Кандыг арга-биле ажылдап турар сен?» деп менден кижи-ле болган айтырып турар. Мен бодарымга, менде кандыг-даа онза арга чок ийин. Ажылга кол чүве черле турар апаар. Чоллаачы кижиниң сагыш салыр эн-не кол чүвези—машиназы, оон техниктиг ажаалдазыдыр. Машинаны эки ажыглаарда оңу, беш салаазы дег, эки билир болур херек. Ынчангаш мен бо чылын ийиги класстың чоллаачызы кылдыр өөренип алдым. Дүргедээшкинин хөлүн эрттирбес. Чүдүрериниң нормазын сагыыр. Агар септелгезин үргүлүү кылып ап турар. Чаңгыс эзриил бөргү-даа кошкай бээр болза хоржок. Ону чамдык кижилер тоовас болгулаар-дыр. Машинаның техниктиг ажаалдазында «аар-саар» чүве чок. Чаңгыс эзриил кошкаарга-ла оон кеңгереп эгелээр, ынчангаш машина «чорувастап» туруптар. Оон аңгыда база бир кол чүве кижиниң болундан хамааржыр болбайнаан...

«Кижиниң болундан» хамааржыр» деп Дмитрий Петровичинин чугаалап турары-ла шын. Дмитрий Петровичинин күш-ажылга ынакшылдыы, даандырган херек дээш бодунуң харысалгазын коммунистиг ёзу-биле медереп билири, шак, минута бүрүзүнүң ужур-дузазын үнелеп билири, ажылга үзүктелишкин кылбайн, бир дески чорудары оон чедишкининиң бир ёол чүүлү деп сөглезе черле частырыг болбас. Нинти херектиң эрге-ажыы дээш, коммунист Любкин болунуң үйгу-дыжын-даа бодавайн, үнехүндүс-даа дивейн, чоруушкунче үнүп турар. Ооң сөөрткен чүк бүрүзүн бүдүрүлге черлериңде, колхозтарда азы совхозтарда манап турар дээрзин ол эки билир. Болунуң кылып турар ажылынын чонга эргежок чугулаазын билир чорук ону сорук киирип турар.

КОММУНИСТИГ күш-ажылдың шалыпчызы коммунист Любкин-биле ийиги удаазында эртен эрте ужуражы берген мен. Сооксумаар-даа турган чүве. Хүн чер кырынга чаа-ла шалып дээп келген. Ырак-узак чоруушкунче үнер дээн чоллаачылар гараж хөрөөнин иштинде машиналарын эргискилээн турлар. Дежурный механик бир холунда саазын, өскезинде карандаш тудуп алган, хөрөөнин эжиниден үнген машиналарны доктааткаш-ла, хынап көрүп, орук бижиинге бир-ле чүвени демдеглеп каап тур. Ол аразында кедезинде доора кудумчудан, куу тоозун апарган, ырак-ла черден үнген хевирлиг, газик буруладыр маннап келгеш, хөрөөнин ыйында тура дүштү. Кабинаның хаалгазы ажыттына берген соонда Дмитрий Петрович үне халып келди.

— Эртенгинин байыры! — деп, ол мендилешти. Арны долугуксай берген, даңны атсы хаккан, карак шинмээн хевирлиг болду. Ынчалза-даа карактарында отчугаштар кыптыгып турар, омак-сергээ хөлчок.

— Чаа келгенинер-ле бо бе, Дмитрий Петрович? — деп, дежурный-механик оон айтырды.

— Ийет, Ак-Довурактан кежээ үнгеш, даңны атсы келдим.

— Кандыг чүүк эккелдиңер?

— Тараа сөөртүп келдим. Эде фактураладып алгаш, Абаканче өттүр чоруур бодай-дыр мен.

— А дыштанмас сен бе?

— Чаа, ол-даа чайлыг он. Оруккa кaяa-бир черге кум кыннып албазык бе.

Документизин эде кылдыртып алыры-биле Дмитрий Петрович чорупту. Чазык шырайлыг, шала күдүүр сынныг, эпти-ле ындыг чаныбиле бөргүн чушкуузунче аткаар салып алган, мөге-шыырак ол кижиниң соондан көрүп тура, дежурный-механик чугаалады:

— Кандыг кончуг шыдамыккай кижи ыйнаан бо! Чүү-даа тоовас: чайның изин-даа, кыштың соогундаа. Мындыг кижиге кандыг-даа ажыл кайын дескежир.

К. АРАКЧАА.

Д. П. ЛЮБКИН.

БАЗА БИР БЕЛЕК

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың найысылалы — Кызыл хоорайның чаагайжыдылга тудуу сөөлгү каш чылдарның дургузунда калбаган. Хоорайның чамдык кудумчулары асфальтылаттынган болгаш ногаанчыттынган, чаагайжыдыр туттунган парктар болгаш сесерликтер тыптып келгилээн Ленин, Кочетов, Шетинкин, Кызыл партизан, Красноармейская, Ажылчын, Интернационал, Комсомольская, Октябрь, Чульдум, Гагарин болгаш өске-даа чамдык кудумчуларнын чаагайжыдылга тудуу колдуунда доозулган.

Улуг чогаалчы Чеховтуң ады-биле тургустунган кудумчу бо чылын чаа чаагайжыдыр туттунган. Кудумчуну планнап кылган, Ленин кудумчузундан Ажылчын кудумчузунче чедир, бүгү дурту асфальтылаттынган, ам ногаанчыдылга ажылы чоруттунып турар. Бо кудумчунуң чаагайжыдыр кылдынган кезээнге дыка хөй ыяш олуртунган турал. Ам дээрезинде кудумчунуң ийи квартал кезээнде хадыңнарны олуртып тараан.

Хоорайның чаагайжыдылга тудуг болгаш орук-көвүүглер ажыл-агый конторазының коллективи Чехов кудумчузунуң чаагайжыдылга тудуун шынарлыг кылган. Моон мурнунда чаагайжыдыр туткулаан кудумчуларынга чедир асфальтылаттынмаан, дескилеттинмээн, ыяштар олуртынмаан черлер артып каап, ол-ла хөвээр чыткылаары каракка көскy болгай, а бо кудумчунуң ам кылдынган кезээнде ындыг чүве чок.

— Ажылдың темпизин дүргедеттпишаан шынары дээш демисежип турар бис. Бо кудумчунуң чаагайжыдылга тудуун партияның XXII съездизиниң ажыттынарынга белек кылдыр доозар хүлээлге алган бис, ыяш олуртулгазын доозуптарывыска алган хүлээлге күүсеттинер—деп, Чехов кудумчузунуң чаагайжыдылга тудуун чорудуп турар бригаданың кежигүннери чугаалап турарлар.

Чаагайжыдыр туттунган Чехов кудумчузунуң ногаанчыдылга ажылын дүрген доозар дээш бригада шалыпкын ажылдап, ыяш олуртур оңгарларны кызып келген, ыяштарны удур олуртуп турарлар. Ам чер ажылы колдуунда доозулган, олуртур ыяштарны экээри үргүлчүлеп турар. Бо кудумчунуң ногаанчыдылга ажылы удавас доостур, ынчангаш СЭКП-ниң эзлчеглиг XXII съездизинге база бир белек белен турар.

А. ХҮРЕҢ-ООЛ.

Парлаттынмаан чагааның изи-биле

1961—62 өөредилге чылында Бии-Хем районнуң Туранда школаинтерналтың 5—7 класстарынга тыва чыл башкылаары-биле облОНОдан дужаал алган Сүге Сарыг-оолдуң тус черге баргаш улуургак байдалдын көргүскенин илереткен бижикчиниң чагаазы редакцияга келген.

Бистиң чоруткан бижиивиске ОблОНО-нуң ораланчызы эш М. Дамдынчаптың дыннатканы болза: күш-ажылдың дүрүмүн үрээнин барымдаалаш, Сүге Сарыг-оолду башкы ажылымдан үндүрген.

Мурнакчы чоллаачы

Даг экспедициязының автобаазазының чоллаачызы Н. Пилипчук Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң хову шөлдеринде чаагай дүжүттүң тараазын саадал чок сөөртүрүнге мурнакчы чоруун көргүзүп турар.

Совхозтуң хову турлагларынан 50—60 километр Кызылдың тараа сайгарылга баазазының аразынга хүнде 2—3 катап чоруп, бир эзлчегде-ле ортумаа-биле 9—10 тонна тараанны сөөртүп турар.

Чурукта: Н. И. Пилипчук.

Фото Ф. Степановтуу.

Колхозчулар чуртталгазын чаартып турар

БАРНАУЛ. (СЭТА). Шипуновск районнуң «Родина» деп көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары чыл бүрүзүнде-ле шөлээлерни ажыглап турарлар. Бүдүрүлгениң мурнакчылары санаторийлер болгаш дыштанылга бажыңнары баар халас путевкаларны ап турарлар.

СЭКП-ниң Программазының төлевилели-биле сорук кирген, ховуларның болгаш фермаларның ажыл-ишчилери коммунистиг чуртталга дээш походче киргеннер. Колхоз уруглары яслизин, садын бүрүн хандырылгага алган, школачыларга эртенги болгаш дүштеки чемнерни халас берип эгелээн.

Коммунал хандырылгада солун чаартылгалар болуп турар. Аңаа чаа чылдан эгелээш, радиону болгаш баш таарыыр черни ажыглааны дээш бээр төлевирни дүжүрер. Колхозчулар хевин халас чууп ап, чунар бажыңны халас ажыглап турарлар. Чаа столовааны тудар деп турар, оон хлебти болгаш ногааларны халаска бээр апаар.

«Родина» деп колхоз Алтай крайда хоочун колхоз. Ону кызыл партизаннар тургускан. Шаанда коммунар турган, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Федор Митрофанович Гринько ол колхозту барык-ла дөртен чылдың дургузунда халажылга чокка удуртуп келген.

Ол ам хөй адырларлыг улуг ажыл-агый болуп турар. Колхоз чер ажылының бедик культуразы-биле, мал ажылы-биле болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ескe-даа адырлары-биле бүгү Сибирьде алдаржып турар. Көдээ ажыл-агый артели чыл бүруде күрүнеге беш үүс муң пуд ажыг кызыл-тасты, хөй-хөй эътти, дүктү, сүттү, куш чуургазын болгаш ескe-даа продуктуларны дужаап турар.

СЭКП-ниң XXII съездизин уткуурунга колхозтуң ажыл-ишчилери улуг күш-ажылчы көдүрлүүшкүн-биле белеткенип турарлар. Колхоз күрүнеге тараа садарының планын ажыр күүсеткен, үрезинин уруп алган, гектар чер бүрүзүнден беш үүс центнер чедип турар кукурузаны өстүрген. Бүдүн чыл дургузунда мал чемгереринге четчир ол хире силосту колхозчулар салып белеткээн. Чигир свеклазын гектар бүрүзүнден 200 ажыг центнерни, мал чеминге хереглээр бобларны крайга эң-не дээрени—27 центнерни алган.

Сад болгаш ногаа аймаа туруп көрбээн орулганы — 150 муң ажыг рубльди берген.

Ынчалза-даа ол ажыл-агый күгле экономиказы-биле алдаржып турар эвес. Колхозта эң дээре культура ордузу, улуг библиотека база бар. Суур ногаанчыттынган. Колхозчуларның бажыңнарында электри чырып, радио ырлап турар. Шупту кижилер байшыдалгыр болгаш культурлуг чурттап турар. Суурда интеллигенцияның улуг отряды ажылдап турар. Ында бодунуң инженерлери, техниктери, агрономнары, экономистери, башкылары, эмчилери бар.

Крайның коммунистери мурнакчы колхозтуң хоочун даргазының күш-ажылын төлептии-биле үнелеп көргеннер. Алтай крайның партия конференциязына колхозтуң баштыңы Федор Митрофанович Гринькону СЭКП-ниң XXII съездизинге делегат кылдыр чаңгыс эп-сеткил-биле соңгаан.

Аймак-сөвк ылгакчызын буруу шапкан

КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязында

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи В. Богачевтиң дамчыдып турары болза: Мурнуу-Африкан Республиканың даштыкы херектер министри октябрь 12-ниң эртенги хуралына сөс ап чүве чугаалаваш, африкан улустарның адынга элээн каш дорамчылаашкынныг нүүл-мегени кылганы Ассамблеяның төлээлериниң хөй нуруузунуң киленгээшкинин болдурган.

Ассамблеяның хүндүсү хуралы КНО-нуң бүгү-ле протоколдарындан МАР-ның (Мурнуу Африка) даштыкы херектер министриниң чугаазын казыр дугайында Либерияның саналын чугаалажып көөрүнден эгелээн. Хүндүсү хуралга сөс ап чүве чугаалаан Нигерияның төлээлекчизи Вачуку Либерияның төлээзинден бодунуң саналын казырын дилээн. Бир эвес Мурнуу Африканың даштыкы херектер министриниң медеглелин протоколдардан казып каастар чүве болза, Каттышкан Нациялар Организациязының кежигүннеринге ол медеглелдиң ужур-утказын өөренип көөрүнүң болдунар аргазы чок апаар-дыр деп, ол чугаалаан.

Либерия бодунуң баштайгы саналын казаан, ынчалза-даа МАР-ның төлээзиниң чугаазын буруу шаап турар резолюцияны ат кырынга бадыладырын негээн.

Бир кижи удурланып (МАР), 20 кижи дадагалзап турда, 67 бадылаашкыннар-биле Кол Ассамблея МАР-ның даштыкы херектер министриниң чугаазын буруу шаап турар резолюцияны хүлээп алган.

АКШ-тың, Англияның, Францияның болгаш өске-даа колониалдыг күрүнелериң төлээлери хуралдың залында олурып турган хирезинде-ле оларга таарымча чок болуп турар ол айтырыгның талазы-биле бадылаашкынга кириштээн.

МАР-ның даштыкы херектер министриниң чугаазын буруу шапкан резолюцияны хүлээп алган соонда Кол Ассамблея ниити политиктиг айтырыглар талазы-биле чугаалажышкынныларны катап эгелээн.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Тайбыңның дайзыннарын кынчыктырбазын негеп турар улустарның үнү КНО-нуң Кол Ассамблеязының индириндин улам чидии-биле дыңналып турар. Империалистер-колонизаторларның төлээлекчилери КНО-нуң эптиг залдарынга боттарын таарымча чок кылдыр бодап турарлар. Социалистиг чурттарның төлээлериниң, дыка хөй нейтралдыг, хамаарышпас күрүнелериниң төлээлекчилериниң буруу шаап турар саналдарынга, боттарының чурттарының хөй-ниитизинин ыйышкынынга империалистер-колонизаторлар таварышкан.

Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының ак-көк өңнүг залынга ниити политиктиг чугаалажылга үргүлчүлеп турда, Нью-Йорктуң ажылчы чоннарының массалыг чыскаалы КНО-нуң албан кылыр бажынының чанынга болган. Тайбыңның талалакчылары боттарының негелделерин делегей организациязының сессиязынга медеглээр дээш чедип келгени ол. Чыскаалганнарның туткан плакаттарында бижээни болза: «Чепсегленишкинни дүжүрери — тайбыңче баарының үндезини», «Чугаалажышкынныр, чугаалажышкынныр, чугаалажышкынныр», «Нацисчи Германияны эндере чепсеглээрин сокса-дыр».

Кубаның даштыкы херектер министри Рауль Роаның чайыннанчак чугаазы Кол Ассамблеяның хүндүсү хуралының кол болуушкуну болган.

Роаның чугаалааны болза куба улус америк империализминиң кинчизин ап октапкан. Делегей ареназында бооп турар болуушкуннарның аңаа бир хайгааракчызы болурун куба улус моон соңгаар күзевес болгаш ол болуушкуннарның идепкейлиг киржикчизи болуп турар. Куба болза, төөгүнүң чорудулгазын делир тырттарын кызымаккай ораладжып турар күрүнеден 90 миль ырак черде социалистиг ниитилелди тургузуп турар.

Ассамблеяның сессиязының мурнунда тургустунган эң чугула айтырыг болза, чепсегленишкинни дүжүрер дугайында айтырыг болуп турар деп Кубаның даштыкы херектер министри медеглээн. Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле чугаалажышкынныларның принциптериниң дугайында Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың төлээлериниң чарган дугуржулгазынга ол байыр чедирип турган. Ындыг болза-даа Каттышкан Штаттар чепсегленишкинни дүжүрерин чепсегленишкинге контроль-биле солуурун ам-даа ораладжып турар-дыр деп ол демдеглээн. Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында дугуржулгага үндезинни белеткеп турар хемчеглериң бирээзи болза даштыкы девискээрлерде шериг базаларын узуткаары болган турар ийик деп Роа чугаалаан. Моон-биле холбаштыр Роа Кубаның девискээринде Гуантанамода шериг базазын күш-биле тургузуп турар Каттышкан Штаттарның чазаан шыңгыы буруу шапкан, ол база болза Кариб далайның бассейнинде национал-хосталгалыг шимчээшкинге удур демиселге соңгу-америк империализминиң челенгишки болуп турар болгай. Герман айтырыынга болгаш Барыын Берлиниң дугайында айтырыга доктааган, Роаның чугаалааны болза ол айтырыгларны шиитпирлээриниң карачаңгыс аргазы — ийи герман күрүнелер-биле тайбың көрээзинге ат салырында, Потсдам конференциязының доктааткан кызыгаарларын өскерилге чок деп хүлээп көөрүнде. Ийи герман күрүнелери Каттышкан Нациялар Организациязынга хүлээп алырында болур.

Алжирде колониалисчи дайынның үргүлчүлеп турар дугайын, Индонезиядан Барыын Ирианны Голландияның чарганының дугайын, Анголада национал-хосталгалыг шимчээшкинниң дугайын сагындырган, Кубаның төлээлекчизи колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларацияны саат чокка боттандырары-биле тодаргай хемчеглерни алырынче Кол Ассамблеяны кыйырган. Колониализм чүгле Африкада турып турар эвес-ле болгай. Колониализм америка диптe база бар. Англияның, Францияның болгаш Голландияның дарлалының адаанда турар девискээрлер ында ам-даа бар. Пуэрто-Риконуң улузу Каттышкан Штаттарның колониалисчи системазының кезин болуп артып турар. Колония улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр талазы-биле Декларацияны боттандырар дугайында хемчеглерниң санынга Пуэрто-Рикону киирер ужурлуг деп Роа медеглээн.

Делегейде турып турар боттуг байдалды барымдаалаваш, КНО-нуң секретариадының тургузуун өскертир болгаш делегей организациязынга Кыдат Улус Республиканың дүрүм өзугаар эргелерин катап тургузар деп Кубаның даштыкы херектер министри кыйгырып турган.

Бодунуң саналының хөй кезиинге Рауль Роа хосталгага ынакшылдыг куба улуска удур америк агрессияның чаа планнарын сойгаалаан. Өлүмнүг аштырышкынга таварышкаш, америк империалистер Кубага удур интервенцияның планнарындан ойталаваан деп ол чугаалаан. Бистер ам бо залда хуралдап турар үевисте саттынышкылларны болгаш хөлезиленикчилерни тускай тургускан лагерьлерде өөредип турар. Каттышкан Штаттар Латин Американың чурттарының чазактарынга ыйышкынны кылып, Куба-биле дипломаттыг харылзаларны үзерин ол чазактардан чедип алырын ораладжып турар дугайын херечилеп турар бүзүрелдиг фактыларны көргүскен. АКШ-тың тергиделиниң адаанда турар америк күрүнелериниң организациязының ол агрессчи планнарга ойнап турар ролүн Роа буруу шапкан. Куба улус халдаашкынның бир ораладжыышкынын чылча шапкан, бир эвес чаа ораладжышкыннарны кылыр болза, бодун канчаар камгалаттынарын бистиң улузувус билир деп ол чугаалаан. Каттышкан Штаттар-биле чөрүлдөөлерни чугаалажышкыннарның аргазы-биле таарыштыр шиитпирлээринге күзелдинин Куба эң эгезинден тура илергейлеп келген, ындыг болза-даа чурттуң хамаарышпас чоруу болгаш бот-эргези чугаалажышкыннарның айтырыы болбас ужурлуг.

Кубага удур чаа агрессияны Каттышкан Штаттарның белеткеп турар фактыларын буруу шавар дээр америк төлээ Стивенсонуң ораладжыышкыны куба төлээлекчиниң дувурөөзиннiг медээлерин чүгле бадыткаан. Стивенсон Кубаның иштики херектеринге Каттышкан Штаттарның холгаарлаар «эргезин»-херек кырында негеп турган, чүл дизе, бир тээ Куба АКШ-тан ырак эвес турар болганда Каттышкан Штаттар «Кубада бооп турар чүүлдерге ханы болгаш дүрүм өзугаар сонуургалдыг болуп турар» дээр чүвени ол чугаалап турган. КНО-нуң бүгү нормаларынга чөрүштүр америк төлээ Кубаның улусчу чазаанга удур халдап киринче контрреволюстуг идегеттерни ыдалап турган. Даштыкы херектерниң министриниң чижек кылдыр көргүскен фактыларынга хамаарыштыр кандыгыл дизе, Стивенсон Каттышкан Штаттар «Кубага удур кандыг-даа агрессчи үүлгедиглерни планавайн турар» деп хоозун медеглелдер-биле ол фактыларны чайладырын ораладшкан. Бо чылдың чазында маңза Стивенсонуң ындыг чергелиг медеглелдерни кылып турганын КНО-да төлээлер эки билирлер. Ынчаарда, ол-ла шактарда америк самолёттарга камгалаткан америк корабльдерден чепсегленген хөлезиленикчи-саттынышкылларны Кубаның эриктеринге дүжүрүп турган болгай.

„Ам база сылдыстарже“

Чоокта чаа «Восток-2» корабл-спутник-биле октаргай делегминче Герман Титовтуң ужудуушкунунуң дугайында «Ам база сылдыстарже» деп кино кылдынган.

Чурукта:—ол кинодан көргүзүг.

БӨГҮН „ТУВИНСКАЯ ПРАВДАДА“

Солуннуң бирги болгаш ийги арыннарында **«Партияның съездизинге—чоннуң херээн, чоннуң угаанын»** дээн ниити ат-биле: СЭКП-ниң XXII съездизинге делегат эш Соловьевтуң дугайында А. Богдановның очеригин болгаш бистиң республиканың база чурттуң ажылчы чоннарының күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайында рапорттарны парлаан.

Үшкү арында—А. Бакулиниң **«Эки үрезинден—эки дүжүт болур»** деп үүлүн парлаан. Оон ынай Кызылдың реалбазазының директорунуң **«Ажыл байыдар, камналга камгалаар»** дээн үүлүн киргген.

Дөртү арында: Ак-Довурактың «Даг-дугу» комбинадында коммунист эш Колосованың дугайында Ю. Козлованың допчу үүлү парлаттынган. Бистиң театрның көргүскени **«Чем кылынчызы ашакка барган»** деп шин дугайында В. Надеждиниң рецензиязы база киргеи.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, чамык черлерге хар чаар хүн болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат өй-тавында, соңгу-барыын чүк угланышкынныг. Агаарның температурازы: республикага—1 градус сооктан 4 градус чылыг, а Кызылга—тик градустан 2 градус чылыгга чедир.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

БӨЛҮК ООРЛАР ИЛЕРЕТТИНГЕН

Тыва областың прокуратуразы облкүүскомнуң ИХЭ-зиниң киржилгези-биле Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунга күрүнеиин, хөй-ниитиниң мал хөренгизин оорлап, шиңгээдип турган оорларның бөлүүн илередип, РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 89 үүлүнүң 3 база 92 үүлүнүң 3 кезектери-биле буруудаткаш судче шилчиткен.

Оор бөлүкке совхозтуң зоотехниги турган Март Салчак, инек мал фермазының эргелекчизи турган, мурнунда оор херек уъжун шиитпирип чораан Ондар Бавуу, каяа-даа ажылдавайн турган Монгуш Хуна, оон кадайы Монгуш Чадамаа, оглу Монгуш Кадырык, кадарчы турган Монгуш Серемаа, «Межегей» совхозтуң ирт кадарчызы турган Иван Сарыглар, каяа-даа ажылдавайн турган Монгуш Успун дээш, өскелер-даа идепкейлиг киржип турганнар.

Үстүнде ады үнгеннериң чамдыктары мал ажылынга шургуп кирип алгаш, күрүнеиин бедик продуктулуг, улуг шыырак малдарын бүүү садып сайгарып, багай шынарлыг малдар-биле оларның дүюун тургузар, өскээртен оорлап алган малдарын күрүне малының аразынга чажырып ажыглаар аргаларны хереглеп турганнар. Боттарының кембуруу үүлгедиглерин чажырарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар сорулга-биле олар күрүне малының эр, кызын, чүзүн, уксаазын барымдаалап үзер, хуунун малынан ылгаар, демдектээр, дугаарлаар чергелиг хемчеглерни чорударын өш-биле шаптыктап келгеннер.

Оорлар бөлүүнүң киржикчилери 1958 чыллан бээр күрүнеиин, хөй-ниитиниң база хамаатыларның ниитизи-биле 117 баш улуг, биче малдарын, оон иштинде Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң 83 иртерин оорлап, боттарынга шиңгээткен. 1960 чылда совхозтуң чылгызынга брактаашкынны чорудуп турда, М. Салчак, О. Бавуу олар боттарының эрге-дужаалын буруу ажыглап, дыка хөй санныг аныяк, боос белерни оорлап самчыглаан—ала шокар чүзүннүг, ак-хавактыг малдарны шуптузун брактааш, оларны боттарынга шиңгээдип, төрелдеринге, таныштарынга үлеп берип, өртек-үнезин совхозтуң орулгазынга киирип бербейн турганнар. Ол брактаашкын үезинде Суг-Бажы суурга тус-тус кижилер үүгле чаңгыс хүн иштинде безин 60 хире малды чемге хереглээрибиле соп ажыглаан турган. Ынчангаш үстүнде 117 баш малдан ацыда, совхозтуң 78 баш чылгы малы тудагдалдыг болган.

Бөлүктүң кол организакчылары М. Салчак, О. Бавуу, М. Хуна мал ажылының продуктуларын: сүттү, дүктү, хой, хураган кештерин сан чокка оорлап турганнар. М. Салчак 1960 чылда хойжу Л. Оюннуң кыргаан дүгүнден 201 кг, С. Кууларныынлан — 100 кг дүктү оорлаан, оон бажыңындан 23 хураган кежи болгаш ол кештен кылган чаа тоннар үжелге-биле тыптып илерээн.

Ондар Бавуу, оон кадайы Ондар Норжуңмаа, таныжы Татьяна Дежит олар 1960 чылда Оңгачага чагыштырып эмзирер бызаалыг инектерни кадарып тургаш, боттарының хуула инектерин өске улуска сагдырып, совхоз инектерин кара-туразы-биле саап, оларның сүүн боттары ажыглап, сметаннан база хойтпактааш, үргүлчү арагалап турганындан дыка хөй бызаалар дендии арган болган. Бөлүктүң база бир киржикчизи, күрүнеиин малын оорлап амыдырап турган М. Хунаның өөнден 60 кезек хой, хураган кештери, ол алгылардан кылган элээн каш чаа тоннар болгаш чоорганнар үжелдебиле илереттинген.

Оорларның коданнарынга кайда-даа чизе дандызы чок хөй санныг улуг, биче малдар база тургулаан. Оорлар күрүне малдарын боттарынга шиңгээдип ажыглаваш, мал эмчизи Шыжыр Очур биле зоотехник турган А. Бакуменкону арага болгаш өске-даа үүлдер-биле хөлилеп, ук малдарны өлген кылдыр акт бижидеринге чаңчыккан турганнар. Күрүне малын боттарынга шиңгээдип турган оорларның хереэнге киришкенин билингеш, ол кемниг хереклен уштунуп үнер сорулга-биле Бокуменко дээрзиниң «Тиилелге» совхозтан дезип чорупканын Шыжыр Очур бодунуң өөүүнге хереклеп чугаалаан. Бөлүктүң кол хардаачызы М. Хуна, оон кадайы М. Чадамаа олар өөренип турган 12 харлыг оглу Кадырыкты, 16 харлыг уруу Вераны школадан үндүрүп алган. Олар оглун ниитилелге ажыктыг ажылдан чардыктыргаш, арагалаар, оорланыр чорукче ыдалап киргеннер. «Совхоз бүдүрүлгезинге ажылдааш чоор, хой эъди чиир херек, мээн-биле эдеришкен-не кижи чагны тулдур чиир, а ону кым-даа бол илередир болза, оон боскун одура кезер мен» деп, М. Хуна араатанзыг өзүбиле үргүлчү чугаалап турган.

Оор бөлүктүң кол киржикчилери М. Хуна, М. Чадамаа, М. Успун, И. Сарыглар совхоз бүдүрүлгезинге чүгле даштыкы хевир талазы-биле ажылдаан болуп көзүлгеш, шынында оорланыр чорукче чүлдү-чүрээ-биле хандыккан, оларның аал-ораны ажыл кылбас маңгыстарның, арагачыларның, оорларның, тоянчыларның уязы бооп турган.

Оорларның үүлгеткен хереклерин биле-тура-ла, ол кемниг, бак чоруктарны илередириниң улуу, харын оларны деткип турган совхозтуң № 10 салбырының эргелекчизи М. Алаш-оол, ферма эргелекчизи О. Биче-оол оларны судче база шилчиткен. Бөлүктүң база бир кол киржикчизи тоянчы Монгуш Чамзырын Севээнцеевич дээрзиниң истелгеден дезип чорутканын барымдаалаваш, ону чораан черинден тудуп хоругдаарын чарлаан. Бо кемниг хереклин ужу-кыдыынга киржип, ону биле-тура илередиреэн элээн каш кижилерге моон соңгаар социалистиг өнчүүнү карак огу дег камгалаарын, хоойлу-дүрүмнү шыңгыы сагыырын сагындырган үндүрген.

Күрүнеиин социалистиг өнчүзүнге хора чедирип, совет хоойлу-дүрүмнү үреп турган оорларны илередириниге Таңды районнуң 186 чурттакчыларының болгаш «Тиилелге» совхозтуң партия, совет, хөй-ниити организацияларының (эштер А. Аржаалай, Х. Ондар, Х. Аракчаа сугларның) онза идепкейлиг киришкенин, база чон ортузунга социалистиг хоойлу-дүрүмнү таныштырар талазы-биле оларның ап чорудуп турар хемчеглерин демдеглээри чугула.

Ниитиниң мал ажылынга болгаш күрүнеиин, хөй-ниитиниң өртектиг үүлдерин харыылаар ажылга эң-не ак-сеткилдиг хамаатыларны шилип тургузарын база совхозтарның, колхозтарның малчыннарының ортузунга кижизидилге ажылын күштелдиреринин ажыл-агый удуртукчуларындан партия негеп турар.

А. ДАВАА.
область прокурору.

ЧАРЛАЛ

Тус-тус кижилерниң солуннарны болгаш журналдарны чагыдып алыры октябрь 1-ден эгелээн.

Чагылганы харылзааның конторалары болгаш салбырлары, бүдүрүлгелерде, албан черлеринде, колхозтарда болгаш совхозтарда парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары хүлээп ап турар.

„ШЫН“ СОЛУННУ ЧАГЫДЫП АП, НОМЧУҢАР!

1962 чылда ооң чагылдазы чоруп турар.

Чагыдып алырының өртээ:
12 айда — 6 рубль.
6 айда — 3 рубль.

СОЮЗПЕЧАТЬ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ» (улуг залга) **«Өзулуг кижи дугайында тоожу»** 11.30, 1.30 шактарда. **«Ийи амыдырал»** (1-ги кезээ) 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда. (Бичии залга): **«Композитор Глинка»** 10.30 шакта. **Мультипликациялар** 12.30, 2.30 шактарда. **«Ат-алдарның уржуундан»** 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Дулаа ыды»** 9.15, 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15 шактарда. **«Ол амыдыраар ужурлуг»**, **«Хүннээректиг Евпаториядa»**, **«Каан дээр»** 9.15 шакта.

«ЕНИСЕЙ» **Мультипликациялар** 10 шакта. **«Сөөлгу дюйм»** 12.30 шакта. **«Кызыл парустар»** 2.30, 4.30, 6.30 шактарта. **«Маңгыс-биле ужуражылга»**, **«Кызыл парустар»** 8.30 шакта.

«ВОСТОК» **«Рыжик»** 11.15 шакта. **«Аза күш чок турда»** 3.15, 5.15, 7.15, 9,15 шактарда.

ОКТЯБРЬ 16-ДА

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ» (улуг залга) **«Оттуг оруктар»** 11.30, 1.30 шактарда. **«Ийи амыдырал»** (2-ги кезээ) 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда. (Биче залга) **«Венециан маврлар»** 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ» **«Шугумналчан рейс»** 11.15, 1.15, 3.15 шактарда. **«Ийи амыдырал»** (1-ги кезээ) 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» **«Турлагдан келген өөнүктер»** 2.30 шакта. **«Аза күш чок турда»** 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК» **«Дулаа ыды»** 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

СЭКП-ниң XXII съездизинге алдар кылдыр

Октябрь 15-те

Эстраданың болгаш цирк артистериниң

УЛУГ КОНЦЕРТИ

Октябрь 17-де

А. СОБОЛЕВ

ЭЭЗИ

Үш көжегелиг шии.
Октябрь 18-те

М. МУНЗУК

ЭШ, ДИРЕКТОР

Үш көжегелиг каттырынчыг шии, тыва дылда.
Октябрь 21-де

А. СОФРОНОВ

ЧЕМ БЫЖЫРЫКЧЫЗЫ АШАККА БАРГАН

Үш көжегелиг каттырынчыг шии.
Октябрь 22-де

А. АРБУЗОВ

ИРКУТСКИГЕ БОЛГАН ТАВАРЫЛГА

Ийи көжегелиг шии, тыва дылда.

Коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.

ДИРЕКЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарьның болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизинин 25-38, партийжи амыдырал болгаш культура амыдырал килдистериниң 37-13, иштики информация килдизинин 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт килдизинин 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—01120. Чагыг № 2061. Культура эргелелиниң типографиязы.